

Kedves Olvasóink!

Az idei év finnugor szempontból legfontosabb eseménye kétségtelenül a Finnugor Népek VI. Világkongresszusa lesz, melyre szeptember 6. és 8. között kerül sor Siófokon. Rubovszky Éva a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezetének (FVKMNSz) elnöke január végére hívta össze azt az értekezletet, amelyen a megjelentek tájékoztatást kaptak az ügyek állásáról. A megbeszélésen megjelentek a szervezésben érdekelt állami szervek képviselői, illetve azok a finnugrista kollégák, akik a korábbi kongresszusoknak is aktív résztvevői voltak. A Reguly Társaságot Ruttkay-Miklós Eszter alelnök képviselte.

A jelenlevők értesültek arról, hogy a kongresszus megrendezésével kapcsolatos kormányzati döntés már tavaly megszületett, továbbá, hogy a szükséges anyagi eszközök az állami költségvetésben rendelkezésre állnak. Sajnos a szervezők a kért összegnél kevesebbet kaptak, így a párhuzamos rendezvényként tervezett Finnugor Írókongresszus megszervezésére valószínűleg nem jut belőle. A kongresszusra, amelyre 450 hivatalos résztvevőt várnak, a kialakult szokásnak megfelelően a házigazda magyar államelnök meghívja Észtország, Finnország és az Orosz Föderáció elnökét is.

A megbeszélésen sok hasznos javaslat hangzott el a szervezéssel, a programmal, a kísérő kiadványokkal (könyvek, térkép, DVD stb.) és a kongresszus még ezután készülő honlapjával kapcsolatban. Végül Rubovszky Éva arra kérte a jelenlevőket, hogy javaslataikat írásban is juttassák el neki.

Hogy saját dolgainkra térjek, mint már többször említettem, ettől a számunktól áttérünk a Finnugor Világ internetes terjesztésére. Eddig kb. negyvenen jelezték, hogy továbbra is hagyományos formában (kinyomtatva) kérik a lapot. Ilyen igényeket még figyelembe tudunk venni, ugyanis száz példány kinyomtatását tervezzük. Így kaphatnak a könyvtárak és eladásra, tiszteletpéldányokra is jut belőle. Amikor ezeket a sorokat írom, a Reguly Társaság honlapja – ahol lapunk is olvasható lesz – sajnos még nem működik. A domainnév és a tárhely már megvan, tehát joggal reméljük, hogy mire a nyomtatott változat megjelenik az internetes is olvasható lesz.

Társaságunk anyagi helyzete szilárd. Gondolom, erről majd az elnöki beszámolóban is hallhatunk az áprilisi közgyűlésen. Ezzel együtt számítunk arra, hogy a Reguly Társaság tagjai személyi jövedelemadójuk 1%-át ebben az évben is a Társaságnak ajánlják fel. Adószámunk: **19664314-I-13**

Ilyenkor esedékes az éves tagdíj kiegyenlítése is. A tagdíj változatlanul 1000, diákoknak, nyugdíjasoknak 500 forint. A nyomtatott példányokhoz mellékeljük a szokásos csekket. A tagdíj befizethető készpénzben a rendezvényeinken, vagy közvetlenül is átutalható bankszámlánkra:

11101404-19664314-36000001

Csúcs Sándor

Elrepült a Fehér Daru, de ránk hagyta énekét...

Manysi testvéreink ezzel a címmel kiáltották világba Juvan (Ivan) Nyíkolajevics Sesztalov (1937. június 22. Kamradka, Berjozovói járás – 2011. december 5. Hanti-Manszijszk) halálhírét. Tudtuk, hogy beteg, mégis váratlanul ért bennünket a 75. születésnapjára oly nagyon készülő költő-író-publicista-nyelvész-etnográfus-sámán távozása.

Az első döbbenet után a hanti Gennagyij Rajsev (festőművész) és a manysi Tajána Gogoljeva (a Duma, illetve az Északi Kis Lélekszámu Óslakos Népek Egyesületének tagja) szólalt meg a Jugra Televízióban: előbbi Istentől való költőnek nevezte, akit a teremítő szellem nem hagyott nyugodni; utóbbi úgy érezte, hogy Sesztalov halálával az egész manysi nép elárvult. A Jugra televízió munkatársa pedig fényként közölte, hogy Sesztalov az északi népek kulturális életének emblematikus figurája volt.

Hogy valójában ki volt Juvan Sesztalov? Mindannyian sokféle választ hordozunk gondolatainkban, szívünkben, lelkünkben; mindenkinek megvan a maga Sesztalovja Manyisföldön és szerte a világban a művei és/vagy a személyes találkozások okán. Ahhoz, hogy mi, európaiak jobban megértsük őt, a nem európai, nagyobb összefüggésekben kell látnunk az életét, művészetét alakító körülményeket. Sorsa, írói pályájának alakulása tipikus volt, de paradox módon ebben a tipikusban jelen volt valami egyediség, sőt extravagancia.

♣ Tipikus volt a származása: ősi hagyományörző családba született, mint az északi népek nagygyá lett fiai: halász-vadász-rentenyésző családban szívták magukba őseik anyagi, szellemi értékeit, életmódbeli/életviteli sajátosságait. A gyermek Sesztalov életében a régi világ- és értékrendet hordozó sámán nagypapa mellett ott volt az új világ- és értékrendet képviselő, kolhozalapító, kommunista édesapa jelenléte és a korán elvesztett édesanya hiánya. Későbbi életében is mindig két világ között lebegett, és tett meg nagy-nagy távolságokat a szó konkrét és átvitt értelmében.

♣ Tipikus volt az anyanyelvi egynyelvűség a családban, majd az otthonról elszakadva az anyanyelv háttérbe szorulása, a kényelvűvé válás, aztán újra az egynyelvűség, de már az állanyelvi (orosz) egynyelvűség. Ez a folyamat lezajlott mind az egyéni és közösségi nyelvhasználat színterein, mind a művek írásában, mind a megjelent kötetek nyelvében. A nyenyec Leonyid Lapcuj még örömmel újságolta egyik önéletrajzi írásában, hogy amikor 1961-ben részt vett az északi és távol-keleti népek fiatal íróinak első konferenciáján a Leningrádhoz közeli Komarovóban, sokan anyanyelvükön olvasták fel a verseiket, és mindenkinek volt egy tolmácsa (Szuszoj 1995: 45). Sesztalov is anyanyelvén – szoszvai manysi nyelvírásban – írta első műveit (l. l. sz. melléklet), miként ugyanez elmondható az északi írók többségéről, így például a hanti Grigorij Lazarevról (1917–1979), Vlagyimir Volgyinről (1938–1971), Mikul Sulginről (1940–2007); a nanaj Andrej

Passzarról (1925), a korják Kecsaj Kekketimről (1918–1943), a tunguz Alityet Nyemtuskimről (1939–2006), a csukcs Valentina Veketről (1934) és így tovább.

A kétnyelvűvé válás egyik különös foka az orosz nyelvű kötetek megjelenése, amelyeknek egy részében még feltüntetik a fordító személynévét. Például: Синий ветер класания Пер. с манси автора (Ogrizko 1999: 422), «Нужны мне крылья да еще дорога...» Стихи Пер. с манси Н. Старшинова (Ogrizko 1999: 426). Más részükben csak a fordítás tényét közlik, a fordító személynévét már nem. Ugyanakkor ezeknek a műveknek az eredeti változatát senki sem látta, könyv formájában soha nem jelentek meg, jobb esetben kéziratban léteztek, rosszabb esetben eredetileg is oroszul íródtak, így a fordító személynévnek feltüntetése csak formális volt. A manysi Sesztaolvánál több ilyen találunk. Például: Глаза Белой ночи / Стихи. Пер. с манси; (Ogrizko 1999: 422) E jelenséggel találkozunk másoknál is. Például a nyenyec Leonyid Larcujnál: Мой друг, Работа / Пер. с ненечского (Ogrizko 1998: 398) Вышки буровые: Стихи / Пер. с ненечского (Ogrizko 1998: 399); az evenki Vaszilij Lebegeyevnél: Родная тундра. / Пер. эвенского стб. (Ogrizko 1998: 414). Egyedül a kétnyelvű kötetek árukkodnak az anyanyelvi szövegek meglétéről. Sesztaolvánál kettő ilyen találunk: Мисне! Добрая лесная фея (Ogrizko 1999: 422), Ма - вит эрыг/ Песня природы: На манс. и рус. яз. (Шестаков 1997: 31); de mások is jelentettek meg kétnyelvű kötetet, például a manysi Anna Konykova (1916–1999): Вожак Ивыр/Ивр vezér manysi–orosz; a hanti Vagatova (1936): Маленький тундровый человек hanti–orosz; a nanáj Kiszta Gejker (1920–1940): Рассказы/Elbeszélések nanáj–orosz nyelven; a komi/nyenyec Ivan Isztomin (1917–1988): Наш Север/А mi Északunk nyenyec–orosz; a kolai-lapp Oktjabrina Voronova (1934–1990): Жизнь/Élet lapp–orosz, lapp–komi, nyenyec–orosz; a tunguz Galina Keptuke (1951): Рассказы Чэриктэ/Cserikte elbeszélései tunguz–orosz nyelven stb.

Az északi írók többsége (a legkülönbözőbb okok miatt) oroszra cserélte az anyanyelvét. Sesztaolv is ilyen volt. Műveinek döntő többségét oroszul írta, akárcsak a hanti Jeremej Ajpin (1948), a nyenyec Jurij Vella (1948) Sajnos, sokan vannak olyanok, akik anyanyelvükön soha sem írtak, miként a nyenyec próza megújítója, Anna Nyerkagi (1952); és vannak olyanok, akik soha életükben nem birtokolták őseik nyelvét, mint például a kolai-lapp Nagyvezsda Bolsakova (1957), a manysi Andrej Tarhanov (1936), a hanti Vlagyimir Mazin (1951) stb. Tehát az orosz egynyelvűség egyes íróknál az anyanyelv feladásával alakult ki, másoknál eleve orosz anyanyelvűséget jelent anyanyelvi vagy orosz vagy kettős identitással. Mindannyian «россиянин»-ok, mégis számtalan személynévű variációval találkozunk: Juvan Sesztaolv (anyja, apja manysi) két nyelven ír, de manysinak vallja magát; Andrej Tarhanov (csak az édesanyja manysi) oroszul ír, mégis manysinak vallja magát; Vlagyimir Mazin (apja hanti, anyja orosz, nevelőapja nyenyec) csak oroszul ír, de hantinak tartja magát; Vlagyimir Kojanto (apja német, anyja korják), csak oroszul ír, mégis korjáknak vallja magát stb.

¹ Az Ogrizko-féle kétkötetes irodalomtörténetben az anyanyelven írt művek címe gyakran nem is szerepel, csak az orosz fordításé. Például: a Макем ат helyett csak az Аповат Родины (Földem illata) olvasható, így még nehezebb rábukkanni az eleve anyanyelven írt kötetekre (Ogrizko: 1999: 422).

♣ Tipikus volt az értelmiségivé válás folyamata is. A szibériai Észak őslakos halászaiknak, vadászainak, réntenyésztőinek tehetséges gyermekeit Leningrádba, a húszas évek derekán felállított Északi Népek Intézetébe (ЭНИ) küldték tanulni azzal a szándékkal, hogy nemzetiségi tanítókka képezzék őket, és szülőföldjükre visszatérve írásbeliséget tartsanak az őslakos népeknek. (Az ЭНИ neve, státusa többször is változott. Legismertebb neve: Herzen Pedagógiai Főiskola. N. K.) Így is történt: írók, költők, művészek, tudósok lettek. Sőt: az éniek voltak a szibériai kis népek írott irodalmának megalapítói, akiknek oroszul írt iskolás fogalmazásaiól sarjadt ki a nemzeti irodalom (Domokos 1985). Énieknek lenni körülbelül azt jelentette náluk, mint nékoszosnak lenni nálunk. Magyarországon 1939-től alakultak meg a népi kollégiumok (Bolyai, Györfly, Petőfi Kollégium), majd ezekből jött létre a Népi Kollégiumok Szövetsége 1946-ban, hasonló szándékkal, mint az ЭНИ: bentlakásos internátus segítségével esélyegyenlőséget teremteni a szegény sorsú, főként paraszt származású gyerekeknek az értelmiségivé váláshoz.

Leningráddal kezdődött és állandósult a két világ közötti lét öröme és bánata, nyeresége és vesztesége. Sesztaolv is olyan volt, mint az a medvebocs, amelyik az egyik manysi medvénekben az Égből a Földre kívánczik, de Isten atya mielőtt végleg lebocsátaná őt az arany-ezüst bölcseiben, félúton megállítja azt. „Alsztél ha támad, // feldobja őt, // felsztél ha támad, // ledobja őt...” A medvebocs hamar rájön a két világ közötti lét tarthatatlanságára, ezért így kérleli Felső Ég atyját: „Ha lebo-csájtasz, bocsáss le hát! // Ha felhúzol, húzz fel hát!” (Kálmán 1980: 208) Az éniek mai értelemben vett mikro- és etnokulturális marginálok (Rogyionova 2011) voltak: vagyis fizikailag és lelkileg két életmód (falusi és városi) és két vagy több nyelvi és etnikai közeg (saját népük, anyanyelvük továbbá a hivatalos államnnyelv és a többi nemzetiségi nyelv) határára kerültek. Az alma mater melege sosem hűlt ki a szívükben annak ellenére, hogy halmozottan hátrányos helyzetű marginálok-ként sokat szenvedtek az otthoni folyók, fák, erdők nélkül, a szülőföld hangjai nélkül a nyelvilag és kulturálisan is idegen környezetben. Az adaptáció során azonban új ember lett belőlük. „Úgy bolyongok az utcákon, mint a vadász a tajgán. De nem vadat keresek, hanem jó szavakat, gondolatokat. Olyan kevés jószág és melegség van a világon!... De ebben a városi nyüzsgésben más ember vált belőlem. Újfélé vadász ébredt fel bennem.” – vallotta be Sesztaolv. (Sesztaolv 1975: 17)

Mivel az éniek (de szélesebb értelemben az összes halász-vadász-rénpásztor-munkás családból származó értelmiségi) saját bőrükön tapasztalták meg a margón levés személyiségépítő és -romboló hatásait, hitelesen emelték be műveikbe a hétköznapi mikro- és/vagy etnokulturális és/vagy szociális marginálokat. Sesztaolv műveiben is sok az ilyen hős vagy antihős. De megjelentek a marginálok az inkéri finn Armasz Misin (1935), a vepsze Anatolij Petuhov (1934), a hanti Ajpin (1948), a nyenyec Nyerkagi (1952), az udmurt Ar-Szergi (1962) és Oleg Csetkarjov (1953), a kolai-lapp Nagyvezsda Bolsakova (1957), a komi Jelena Gabova (1952), a mari Valerij Bergyinszkij (1950) stb. műveiben is.

Néhány név az éniek közül: a manysi Tarhanov (1936), a nyenyec Vaszilij Ledkov (1933–2002) és Prokopij Javitszij (1933–2006), a korják Vlagyimir Kojanto (1933), a nyivhi Vlagyimir Szangi (1935) – ők költők, írók lettek –; az

evenki Vaszilij Lebegyev (1934–1982) költő, tudós; a hanti Gennagyij Rajsev (1933) ma festő stb.

A leningrádi tanulásban is van nem tipikus: míg társainak többsége visszatért a szülőföldre, Szesztalov Leningrádban maradt, évtizedekig ott élt feleségével és két gyermekével, ott dolgozott, és onnan járta Mirszusnehumkent² a világot a szovjet köztársaságoktól kezdve Magyar-, Olasz-, Görögországon stb. át Szíriáig.

Elmondható tehát, hogy a kettősség (az egyik vagy másik póluson levés, illetve a két pólus közti lebegés) jelen volt ott (a szibériai Észak, Ázsia ↔ Leningrád, Európa) és akkor (szamizsmus, bálványimádás ↔ szocializmus, kommunizmus, ateizmus), ahol és amikor Szesztalov felnevelkedett, tehát az ő társadalmi/természeti/kulturális környezetében – így jelen lett/volt az ő gondolataiban és érzéseiben, emberi kapcsolataiban, tetteiben, kérdéseiben és válaszaiban. Íme, néhány példa: „Míg első szavainkat »mama« és »papa« mindannyian anyanyelvünkön ejtettük ki, addig a szót, hogy »Haza«, már oroszul hangoztattuk nagy büszkén.” (Szesztalov 1982: 65) „Hol van az ember hazája? Azt mondják, ott, ahol az első lépéseket tette... Hol van az ember hazája? Valószínű azon a földön, ahol élete útjára lett, ahol szakmát szerzett.” (Szesztalov 1982: 66) „Szibéria őseim hazája, Leningrád pedig az én modern gondolataim országa, az egész föld mítoszaival és realitásaival...” (Szesztalov 1982: 283) „Miben van az ember értéke? Abban, amit elért? Vagy abban, amire törekszik?” (Szesztalov 1982: 66) Mivel kezdődik az élet? A Vízrel és az Éggel? A mamával és a papával?” (Szesztalov 1997c: 234) „Mivel kezdődött az én énekm? Az első nevetéssel? Az első sírással?” (Szesztalov 1982: 278) „Ki vagyok én?” (Szesztalov 1982: 280) „Ha magamba nézek, azt látom, hogy milyen sok bennem a fagy és a meleg.” (Szesztalov 1982: 279) „Miféle szellem nem hagy nyugodni? Mi úzi, hajítja egyik gondolatot a másik után? Lehet, hogy az emberi sorsok segítenek megérteni önmagam és a világot?” (Szesztalov 1982: 17) Ebbe a nyughatatlan kettősségbe belefért a több évtizedes házasság utáni elválás első feleségétől, Jelizaveta Vlagyimirovna-tól (Szesztalov 1997b: 273), majd egy új házasság a több évtizeddel fiatalabb Natalival; a barátok kiátkozása és visszafogadása; a Lukasenához írt himnusz és a Puskin détmokájával, Grigorij Puskinnal való fotózkodás (Szesztalov 1997d: 235); az őslakosok jogaiért folytatott harc és a jogfosztókkal való parolázás; a sámánság gyakorlása a szent helyeken és a II. János Pál pápával való találkozás Rómában (1996. 09. 14.) stb. Nála a kettősség nem csak antagonizmust jelentett, hanem kölcsönösséget: feltételezte és/vagy kiegyensúlyozta egyik gondolat, érzés, dolog, körülmény, tulajdonság stb. a másikat. E folytonos kettősségre, a dolgok kettőben való látására, a kettőben való gondolkodásra vezethető vissza Szesztalovnak minden értékkeresése, értéktévesztése és értékvészítése.

Megjegyzem, hogy az egész világ oppozíciókra épül, az ősi binaritások (negatív/positív, nő/férfi, sötétség/világosság, rossz/jó, lent/fent, elől/hátul stb.) erőteljesen jelen vannak a manyisi mitológiában/filozófiában, illetve népköltészetben is.

² A legfőbb isten, Numi-Torum legkisebb fia. Szesztalov korábbi műveiben egybeírva szerepel a neve: Мирсуснехум. A «Героический эпос манси»-ban már tagoltan: Мир (nép) Суснех (látó) Хум (ember, férfi). Magyar fordításban a legismertebb a Világűgyelő Férfi elnevezése.

Például a teremtés és ellenteremtés motívuma az egyik kozmogóniai regében (Dokos 1984: II/27–28); az anyajogú és az apajogú társadalom harca Arany-Áter és Arany-Kaltesz történetében (Képes 1971:78–94); az égi és a földi világra való tagoltság a már idézett medvénekben (Kálmán 1980: 208) stb.

A fenti értelemben vett kettősség (tehát két ellentétes és/vagy egymást kölcsönösen feltételező, kiegészítő pólus) és annak együtt látása a manyisi nyelvnek is sajátja. Például a 'házaspár' manyisul nē-žum, vagyis nő-férfi; a 'gyerek' ari-nyir, vagyis lány-fiú (Gyinyiszlamova 2008:92); a szülők сянъ-аць vagyis anya-apa (Gyinyiszlamova 2008:104); a világ ма-вит, vagyis föld-víz (Gyinyiszlamova 2008:97), az állat үй-хыт, vagyis vad-hal (Gyinyiszlamova 2008:107); az év taligitug, vagyis téli év-nyári év és így tovább.

Az örök nyughatatlan, önmagával és a földi világgal állandó diszharmóniában élő, de a harmóniára folyton törekvő Szesztalov idős korában már ekképpen vélekedett: „A kozmoszban egyensúly van. Hogy egyensúlyi állapotba kerülj, fejjel Észak felé fekédj. Az északi pólus pozitív energiákkal tölt fel. Aztán fordítva, fordítsd a fejed a déli pólus irányába. Hogy egyensúlyba kerülj. Ne vészítsd szem elől a két pólust, főként akkor, ha már megöregedtél.” (Szesztalov 2007: 40)

♣ Tipikus Szesztalovnak a rendszerváltás (a Szovjetunió széthullása) utáni magatartása is. Termékeny írói periódusa körülbelül az 1980-as évek végéig tartott. A '90-es évek elejétől inkább a politikai és az irodalmi közéletben kereste a helyét. Ugyanaz történt vele, mint a többi, volt szocialista országban: írók, költők tettek le ideiglenesen a tollukat, és megpróbálták hitük szerint más eszközökkel szolgálni népük, nemzetük érdekeit. Ilyen utat járt be a cseh Václav Havel (1936–2011) és a magyar Göncz Árpád (1922), akik drámaírókból lettek köztársasági elnökök; a hanti Jeremej Ajpin (1948), aki parlamenti képviselő volt Moszkvában, és aki most a Duma egyik elnökhelyettese stb. Szesztalov is nagy szerepet vállalt saját népe nemzeti identitástudatának újraélesztésében és megőrzésében a Hanti-Manysi Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapító tagjaként, a Jugria megmentése elnevezésű mozgalom elindítójaként és a Sztjerh c. folyóirat alapító főszerkesztőjeként.

A Sztjerh többféle néven jelent meg (Тоюс crepxa /A Daru hangja, Crepx /Daru³, Белый журавль /Fehér Daru) 1990-től 1996-ig. A főszerkesztő Szesztalov gyorsan megértette az idők szavát, így a folyóirat írásából rekonstruálható a finnugor népek XX. század végi történelme, továbbá a náluk és a világban történt fontosabb közéleti, irodalmi, tudományos események sora. Az újság címe is történelmi: a kommunista időkre emlékeztető Komszomolszkaja Pravda, Fáklya, Vörös Csillag stb. helyett egy védett madár, egyben egy ősi hangszer nevét választotta Szesztalov. A Тоюс crepxa I. száma 1990-ben jelent meg, mint „A Szovjet-

³ A Világűgyelő-Férfi földre való leszállásakor a hatytűt tette meg a madarak királyának. A délvideki madaraknak meghagyta, hogy az északi vidéket is keressék fel tavasszal, hogy elegendő vad álljon az emberek rendelkezésére. A hatytű kiáltozásával jelezte a madárhadnak a D-ről É-ra, majd É-ról D-re vonulást időpontját. Ám a „király” pontatlanul teljesítette feladatát: tavasszal korán, ősszel későn kezdett el kiabálni, ezért sok madár elpusztult. Emiatt a Világűgyelő-Férfi a darut tette meg a madarak királyának (Munkácsi nyomán).

unió finnugor népeinek hírmondója”. A cím mellett a stilizált manysi húros daru (hangszer) látható. A szintén 1990-ben megjelent Crepx második számában a cím alatt „A Szovjetunió finnugor népeinek hírmondója” felirat alatt „A jó daru hangja hét folyón át hallik” manysi közmondás olvasható a „Világ proletárai egyetüljete!” helyett. A fejléc bal oldalán szintén ott a húros daru, de a jobb oldalon már a fehér madár stilizált alakja is felbukkan. Az idő haladtával (a Szovjetunió széthullása után) másként definiálódik a lap profilja: „A finnugor népek hírmondója” – elmarad a Szovjetunió, de megjelenik három szó különböző kombinációkban: kultúra – etnosz – ökológia; idő – etnosz/etnikum – ökológia. Következzék néhány környezet: Szesztalov közzétette a Jugria Megmentése Egyesület felhívását, amely arra biztatta az olvasókat, hogy a kritikus helyzetben szavazzanak igennel a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (CCCP) egységének megőrzéséről (1991 № 7); tudósított az Invozo udмурт irodalmi-művészeti-politikai folyóirat megjelenéséről (1991 № 7); közölte a Castrén Társaság elnökének felhívását, hogy az írók mondják el véleményüket az oroszországi finnugor népek anyanyelvének és kultúrájának fejlődéséről (1992 № 6 [17]); közölte a finn himnusz (Runeberg: A mi hazánk) szövegét, melyet A. Blok 1915-ben már megjelentetett orosz nyelven (1993 № 5 [23]); a karél, finn és vepsze nemzeti kongresszus határozatát (1993 № 2 [20]); tudósított a szetukról; a Finnugor Népek Konzultatív Bizottságának céljáról, feladatáról, munkájáról (1993 № 2 [20]) stb.

Szesztalov számtalan magyar vonatkozású írást is megjelentetett a lapban: az egri finnugor írókongresszus szervezéséről (1993 № 5); közölte Pilinszky János Apokrif c. versét oroszul és angolul 1993 № 5 [23]; Csoóri Sándor, Vass István, Bede Anna és Kiss Dénes verseit (1995 № 1 [6]); tudósított a Sarki-Urálba szervezett magyar–szovjet expedíció útjáról (1990), melynek során az Urál egy addig névtelen csúcsát elnevezték az Északi-Urál földrajzi és néprajzi térképét elkészítő Reguly Antalról (1992 № 2); bemutatta Kunkovác László fotóművészt és fotóit (1992 № 2); közölte Koczák Sándornak, a Magyar Írószövetség elnökének a tallinni finnugor írókongresszuson elmondott beszédét (1992 № 2); leköszölte Kosztolányi Dezső Antoine Meillet úrhoz, a Collège de France tanárához írt nyílt levelét *A magyar nyelv helye a Földgolyón* címmel oroszul és franciául (1992 № 2); főszerkesztőként vezércikket írt *Magyarország 1100 éves történelme nem csak Magyarország történelme...* címmel a magyar honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából (1995 № 1 [6]); tudósított a IV. finnugor fesztiválról, sőt egy közös fotót is közölt a fesztiválon részt vett Göncz Árpád köztársasági elnökkel és Schmidt Éva néprajztudóssal (1995 № 1 [6]); közölte Schmidt Évának *Az északi obi-ugor kultusz dualizmus és medve kultusz vallási alapjairól* szóló tanulmányát (1995 № 1 [6]); stb. Nem hallgathatom el, hogy mindezek mellett hírbe hozta magát Bobula Idával, a sumér–magyar nyelvrokonság felvetésével, Attila manysi származásával, öncélú etimológizálásaival is. Egy alkalommal, amikor szótár tettelem neki, hogy hagyja az efféléket a tudósokra, azt mondta: a tudósok nem tudják átlépni a megismerés korlátait, ő viszont megteheti, mert neki megadatott a látó utazás képessége térben és időben.

♣ Tipikus az a tény is, hogy a szibériai szerzők művei műfajilag nehezen illeszthetők az európai értelemben definiált műfajok egyikébe vagy másikába: Szesztalov művei „egyszerre önéletrajzi írások, múltat archiváló epikai sodrások, történelmi kordokumentumok, néprajzi- művelődéstörténeti kincsesárak, a szociográfia és a publicisztika, a népköltészet és a műköltészet zseniális keverékei, regényé szélesülő versek-regék-sorsónekek-hósenékek-teremtéstörténetek-embermesék, költszetben elmesélt szociográfiák.” (A műfaji komplexitásról I. Nagy 1997: 4., 56) A kritikusok sem mindig fogadták pozitívan az effajta keverék műfajokat, de Szesztalov bölcsen reagált: „Nem vitatkozom a kritikusokkal, tovább énekelem gondolatimat az időről és népemről. A próza versebe megy át, a versek meg mesébe sátnak. Minden műfaj megegyezésen alapul. Az emberek találták ki őket, mint ahogyan a meséket is, mert égtek a vágytól, hogy megismerjék önmagukat, a világot, hogy megfejtsék az élet ősi titkait.” (Szesztalov 1997: 6) Később hosszú időre abbahagyta a prózaírást, kevés újat alkotott, inkább csak ismételtette önmagát. Versírása is megtorpant, lírája gyökeresen megváltozott az ezredfordulón mind tartalmilag, mind formailag. Hosszu ideig élt távol szülőföldjétől, lassan kezdte elveszíteni a gyökereit, akadozott a Földi Világgal való kommunikációja, ezért az Egri Világ felé fordult. Tanulmányozta a különböző vallásokat, filozófiákat, majd ezek bűvkörében kezdett új verseket írni. Ezekre is jellemző egyfajta műfaji komplexitás, de az a fajta tisztaság, ami a korábban írt műveiben óriási érték volt, hirtelen eltűnt. Mind kortársai, mind olvasói idegenkedve fogadták ezt a költészetet. Az őt mesterien fordító Bede Anna is alig tudott mit kezdeni Szesztalov „kozmosz tudat”-koncepciójával, alig tudott megbirkózni a „Torum tudata, a Természet tudata”-szerű versek lefordításával (Szesztalov 1997e). A kritikusok is fanyalgotak. Az uráli irodalmak jóindulatának alig mondható, de sokat tudó bírálója, Vjacseszlav Ogrizko a következő szavakra ragadtatta magát: „Az a személyes benyomásom, hogy Szesztalov válaszüthoz ért. Keresi az új formákat, időnként sikerül is neki elég jó dolgokat alkotni (mint például a nagy magyar tudósról, Reguly Antaltól írt esszéje). De gyakran csak álmillektuális katyvasz, amit ír. (Ogrizko a kama szót használja. N. K.) Egyesíteni akar mindent, ami egyesíthető, len, egyesíteni akarja az összes vallást. Ám nem születik tiszta ábrázolás, művészi produktum. Marad a szavak pusztá halmaza a kozmikus tudat áramlásaként/sodrásaként beadagolva.” (Ogrizko 1999/II: 421) De az is lehet, hogy mi nem tudunk lépést tartani vele: csak a Föld illatát tudtuk érezni (utalás első kötetének címére: Запах Земли), és képtelenek voltunk a Kozmosz légzését (Дыхание Космоса) érzékelni (utalás egy későbbi kötetének fejezetcímére). (Szesztalov 1997a: 237)

♣ Tipikus az is, hogy a hetvenes-nyolcvanas években a szocialista országokban előszeretettel fordították⁴ és olvasták a világ ún. egzotikus irodalmait (Csingiz Ajmatov, Manuel Scorza, Jorge Amado stb.), továbbá az ún. szocialista irodalmak „rendszer kiemelte” szerzőit. Magyarországon 1959-ben lépett az olvasók elé a

⁴ Szesztalov-fordítók (a teljesség igénye nélkül): Antal Miklós, Árvay János, Bede Anna, Gulya János, Rab Zsuzsa, Honti László, Képes Géza, Kiss Dénes, Nagy Katalin, Somogyi László, Vándor Anna, Veress Miklós.

Nagyvilág c. irodalmi folyóirat 11. számában 7 versével (Újra itthon, A nap, Hajnal, Éjjel a rénszarvas-szánon, Vihar előtt, Vihar, Az első hó). Első versfordítója Képes Géza, első regényfordítója Gulya János, első méltatója Domokos Péter volt. Sesztalov Magyarországon is népszerű volt a hetvenes-nyolcvanas években (Nagy 2000). De szerették őt a Leningrádban tanuló magyar egyetemisták is, színjátzó körökben adták elő műveit. Rendszeresen szerepelt a különféle magyar sajtóorgánokban. Számtalan író-olvasó találkozót szerveztek a tiszteletére a fővárosban (például a Nyelvtudományi Intézetben [1990], a Szovjet Tudomány és Kultúra Házában [1992], a Magyar Írószövetségben [1997]) és vidéken (például legutolsó magyarországi lakóhelyén, Veresegyházan; de meghívták a Komárom-Esztergom megyei Majkra, egy Szent Iván-napi ünnepségre, hiszen ő is az év leghosszabb napján, a nyári napforduló idején született, és ő is hitt a tűz tisztító erejében...

Az már nem tipikus, hogy Sesztalovnak Magyarországon is volt lakása; tagja volt a Magyar Írószövetségnek; sok magyar politikust, közéleti személyt, író, költőt, tudóst ismert, sokkal barátkozott – Földeák Iván (Írószövetség), Pozsgay Imre (Hazafias Népfőnt), Tóth Rózsa (Művelődési Minisztérium), Domokos Péter (ELTE Finnugor Tanszék), Veress Miklós, Bede Anna stb.); sokuk telefonszámát tudta, sokuknál járt vendégségben a munkahelyén vagy a lakásán –, aztán darabjaira hullt minden. Lassan elfogytak a barátok. Ők távolodtak el Sesztalovtól? Vagy Sesztalov távolodott el tőlük? Maradjon az ő titok.

Bármennyire is ellentmondásos az ő személyisége és életműve, annak az értéknek, amit teremtett, helye van a világirodalomban. „Alkotói módszerét több objektív és szubjektív tényező együttese alakítja: az ősi népköltészeti örökség (tartalmi és formai hagyományok); a klasszikus és modern világirodalmi példák; a heterogén – nyelvi, kulturális stb. másságot is hordozó – olvasótábor; élethelyzete, küldetés-tudatából fakadó szerepei, személyisége. Sesztalov mindezeket magának vallja, mindezekkel azonosul, ezért életműve a szó tágabb és szűkebb értelmében önéletrajzzá szélesül. E széles értelmű önéletrajzi ihletettség sajátos öntörvényei tágitják és/vagy szűkítik a művészi tartalmakat, formákat és módszereket, amelyeknek segítségével eljuttatja szereplőit és olvasóit a legmagasabb filozófiai és a legmélyebb lelki szférákba, az évezredek vagy hagyományokból kikristályosodó ősi kincsek és az egyetemes emberi értékek birodalmába.

Sesztalov kisgyermekként vesztette el édesanyját és szülőfaluját, diákként hagyta el szülőföldjét és szeretteit, s telepedett le Leningrádban. E tér-, majd később időbeli távolság állandó legyőzni akarása; a szülőfölddel való szüntelen kapcsolattartás lelki kényszere; az otthagytakért – élőként és holtakért – érzett felelősség belső parancsa; gyermekkor utáni vágy ereje, az elvesztett családi tűzhely melegéhez való visszatérés reménye szülte és szüli a Sesztalov-művek örökös tér- és időbeli utazásait.

Az egyes témák valóságos és nem valóságos eseményei, szereplői időben más-más korokba, térben más-más helyszínekre visznek bennünket. E valóságos és/vagy virtuális térbeli és/vagy időbeli kalandozások hol párhuzamosan futnak, hol kifutnak egymásból, hol keresztezik egymást, hol egymás fölé rétegződnek.

A hely-idő abszolút mozgásával a témának megfelelő, adott időben és térben ható relatív mozgás is társul. Ily módon a valóság és virtualitás sajátos tér-idő-mozgás kombinációja jön létre a legkülönbébb események, külső és belső történések, állapotok, hangulatok rögzítésekor. Ezt a szerveséget erősítik a téma által kiváltott idő- és mozgásasszociációk, vagy az idő által kiváltott témaasszociációk, vagy a tér által kiváltott idő-, téma- és mozgásasszociációk. És így tovább.

Mindezeknek a tér-idő-mozgás kombinációknak középpontjában az ember áll: az író és az olvasó. Szembesül múlttal, jellel, jövővel; egymással és önmagával. S e szembesülés-szembesítés után másként lát, másként gondolkodik, másként érez, másként cselekszik. Tehát a Sesztalov-témák igazi kiteljesedése bennünk történik.

Sesztalov Mesemondó. Amit leír – akár versben, akár prózában – maga a Mese. A mesék tárgya valamilyen küzdelem... A mesebeli küzdelem véghezvivője a mesehős. Sesztalov embermeséinek hősei halászk, vadászok, rénpásztorok, olajbányászok, sámánok, kommunisták, komszomolisták és így tovább. Űgyességük, önfeláldozásuk, akaraterejük, igazságérzetük, kitartásuk a mesebeli hősökével vetekszik... Miként a mese szövegét a fordulatosság, a kalandok sokasága, az akadályok váratlan felbukkanása jellemzi, aként szövi Sesztalov is saját szövegeit, melyeket mese-rege-monda-dal betétekkel, találós kérdésekkel és meseszámokkal tarkít.

Sesztalov nemcsak mesemondó, de Mesehős is. Egy szibériai kis faluból, egyszerű szülők gyermekeként indult el világot látni... A mesemondó-mesehős szerepével való szerepcsérés azonosulás következménye, hogy műveinek alapmotívumává lett az út-utazás, amely mindig vezet valahová, amelynek megvannak a maga törvényei és követelményei; a próba, amely elé az út során állíttódik a hős; a szüntelen metamorfózisokra – át- és/vagy visszaváltozásokra – való képesség. Az utazás motívuma is determinálja Sesztalov tér-, idő- és eseménykezelési technikáját: legtöbbször az ősi binaritásokat betartva a fönt és lent, a múlt és jelen, a régi és új, a jó és rossz oppozíciójára épít a Mester. Személyes küzdelmet, népeért, a vogulságért tett erőfeszítései nem voltak hiábavalók. A Mesemondó-Mesehős Sesztalov elnyerte jutalmát: a vogul- és a világirodalomban lett és lesz halhatatlanná művei által⁵. (Nagy 1997: 56–589) Ezt ma is így látom.

Juvan Sesztalov életműve alapján érdemes arra, hogy halála után ne csak a műveiben, de a nevében is tovább éljen, övéi között maradjon. Ezért javasoltam a közelmúltban a Hanti-Manysi Autonóm Körzet gubernátorának – Natalia Komarovának –, hogy vezessenek be egy új ünnepet, jelesül a manyysi irodalom napját, amelyet Juvan Sesztalov születésnapján ünnepelnének. Javasoltam továbbá egy új irodalmi díj létrehozását, a Juvan Sesztalov-díjat, melyet évente lehetne odaítélni egy arra érdemes költőnek, írónak. Javaslatom nem példa nélküli, hiszen például

⁵ Aki alaposabban meg akarja ismerni és érteni ezt a szilajon is szelíd; égbe emelkedő, földre zuhanó; nemzetiségéhez ragaszkodó világpolgárt; a több ezer éves népköltészetből táplálkozó posztmodern költő-író, az olvassa el Nagy Katalin (Nagy 1989, 1997), Szvetlana Gyinyiszlamova (Gyinyiszlamova 2007) és Jevgenyij Csepkasov (Csepkasov 2007) disszertációját, továbbá Vlagyimir Szolouhin, Natalia Kacsamazova, Ruszlana Ljaseva, Konsztantyin Lagunov, Vjacseszlav Ogrizko tanulmányát (In: Manyysi irodalom 2003: 114–214), illetve az egyes kötetekhez írt elő- és utószókat.

az északi népek híres csukcs prózaírójának, Jurij Ritheunak (1930–2008) a születésnapján ünneplik 1998 óta a csukcs irodalom napját; a komi-permjákoknál 2006 óta létezik a nemzeti irodalmuk egyik alapítójáról elnevezett Lihacsov-díj (Mihail Lihacsov 1901–1937), nálunk pedig 1950-től a József Attila-díj, vagy 1996 óta a Márai Sándor-díj.

Nyugodjék békében!

Nagy Katalin

1. sz. melléklet

Anyanyelvén megjelent művei

Juван Шесталов: Тэли. Ас/Тэи, Об (Versek). Ленинская Правда. 1957
 Юван Шесталов: Макэм Аи/Фöldem illata. Ханты-Мансийск. 1958
 Юван Шесталов: Манси павыл няврамитн/Егу мануси település gyermekeinek. Versek. 1960
 Юван Шесталов: Миснэ/Мiszne (erdei szellem). Versek. Предисл. А.Н. Баландина. Тюмень. 1961
 Юван Шесталов: Сайкаланэ эрыг/Аз ébredés éneke. Роэмák. Свердловск. 1965
 Юван Шесталов: Эппос/А Hold. Versek és роэмák. Свердловск. 1968
 Юван Шесталов: Суй/Зај. Versek. Свердловск. 1978
 Юван Шесталов: Ноулы эрыг/Рогáну роэма. Свердловск. 1984
 Юван Шесталов: Ма - вит эрыг/А termézet éneke. 1990

2. sz. melléklet

Magyarul megjelent önálló kötetei

Sesztalov, Juvan: Kék vándorutak. Fordította és az Utószót írta: Gulya János. A verseket ford.: Képes Géza. A fordítás alapja: Синий ветер каслания. 1966. Európa Kiadó. 1969
 Sesztalov, Juvan: Amikor a nap ringatott. Fordította és a Bevezetőt írta: Rab Zsuzsa. A fordítás alapja: Когда качало меня солнце. 1972. Magvető Kiadó. 1975
 Sesztalov, Juvan: Julianus rám talált. Fordította, válogatta, szerkesztette: Bede Anna. A fordítás és a válogatás alapja: Миснэ (1961), Эппос (1968), Суй (1978), Сайкаланэ эрыг (1965), Глаза белой ночи (1968). Utószó: Schmidt Éva. Kozmosz Könyvek. 1985
 Sesztalov, Juvan: Medveünner közeledik. Ford.: Bede Anna. A fordítás alapja: Сказки таежного гриппа. 1972. Móra (Budapest) – Kárpáti (Uzsgorod) – Madách (Pozsony) Kiadó.
 Sesztalov, Juvan: Torum tudata, a Természet tudata – a Megmentés útja/Сознание Торума, сознание природы – путь спасения. Bilingvis kiadvány (magyar és orosz). Ford.: Bede Anna és Somogyi László. Beköszöntő: Tóth József; Utószó: Jurij Prokusev professor. Generals. Budapest. 1997

Felhasznált irodalom

Серкашзов 2007= Евгений Чепкасов: Художественное осмысление шаманства в произведениях Ю.Н. Шесталова. 192 стр. Ханты-Мансийск.
 Domokos 1984= Finnugor-szamójéd (uráli) regék és mondák I–II. Szerk. Domokos Péter. Móra Ferenc Könyvkiadó.
 Domokos 1985= Domokos Péter: A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása. Akadémiai Kiadó. Budapest.
 Gyúnyiszlamova 2007= Светлана Динисламова: Творчество Ювана Шесталова. 167 стр. Ханты-Мансийск.
 Kálmán 1980= Leszállt a medve az Égből. Vogul népköltészet. Szerk.: Kálmán Béla. Európa Könyvkiadó.
 Képes 1971= Először magyarul. Képes Géza műfordításai. Magvető Kiadó.
 Nagy 1989= Nagy Katalin: Juvan Nyikolajevics Sesztalov életműve I–II. 367 p.
 Nagy 1997= Nagy Katalin: Kellenek a szánuak, míg tart az út. Budapesti Finnugor Füzetek. 8. szám
 Nagy 2000= Nagy Katalin: Nanti és manusi költők, írók Magyarországon. In: Finnugor Világ. V/3. sz.: 8–18.
 Ogrizko 1998, 1999= Вячеслав Огрызко: Писатели и литераторы малочисленных народов Севера и Дальнего Востока. Библиографический указатель I–II. Москва.
 Ogrizko 2003= Мансийская литература. Составитель Вячеслав Огрызко. Москва.
 Rogyionova 2010= Rogyionova Elena: Város és falu között: a marginális hős a mai magyar és udmurt prózában. Doktori értekezés. ELTE Bölcsészettudományi Kar. Budapest.
 Sesztalov 1997= Юван Николаевич Шесталов. Библиографической указатель. Ханты-Мансийск.
 Sesztalov 1997a = Юван Шесталов: Собрание сочинений. Том первый. Санкт-Петербург–Ханты-Мансийск
 Sesztalov 1997b= Юван Шесталов: Собрание сочинений. Том второй. Санкт-Петербург–Ханты-Мансийск
 Sesztalov 1997c= Юван Шесталов: Собрание сочинений. Том третий. Санкт-Петербург–Ханты-Мансийск
 Sesztalov 1997d: = Юван Шесталов: Собрание сочинений. Том пятый. Санкт-Петербург–Ханты-Мансийск
 Sesztalov 2007= Юван Шесталов: Югорский орнамент и космическое сознание. Ханты-Мансийск.
 Szuszój 1995= Елена Сусой: О Л. Лапуе. In: Под сенью нохар-юха. Алманах сахардских литераторов. Тюмень.

...dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
úgy érdemes.

József Attila

Kelmakov professzor 70 éves

Valentyin Kelmakovicsról az Udmurt Filológiai Karon tanuló diákok között legendák járnak. Többnyire ijesztőek. Különösen a harmadéves diákok számára azok, hiszen a Tanár úr akkor tartotta *Az udmurt nyelv történelmi fonetikáját* (lehet, hogy azóta más évfolyamon tartja az óráját, de annak idején így volt). Ha más tanárok nevét pontosan nem is tudják, de Kelmakov vezetéknévét minden diák szülei megjegyzik. Diákként az volt a legfontosabb, hogy túlessünk ezen a vizsgán, a tisztelet, a megértés és a kedves emlékek később jönnék elő. Később kezdenek hiányozni a követelések, az a mérce, amit ő elvárt a tanítványaitól. Az Udmurt Filológiai Karon tanulva Valentyin Kelmakovicsnál írtam a dolgozataimat, ill. a diplomamunkámat is, és pontosan tudom, milyen lelkiismeretfurdalással jár, ha valamilyen kutatást sietve, nem egészen arra a magas, tőle elvárt szintre jutva tudok bemutatni.

Valentyin Kelmakovicshoz hasonló termékeny tudós ritka a mai világban. Körülbelül 350 cikk, recenzió és ismertetés született a tollából, továbbá a tudós több mint 50 kisebb és nagyobb terjedelmű könyv szerzője, társszerzője és szerkesztője. Pályája kezdte óta a Tanár úr fáradhatatlanul számolja fel az udmurt nyelvudomány „fehér foltjait”. Ő volt az első, aki nekállt az udmurt nyelvjárássok rendszeres kutatásának, megteremtette ennek a módszerit, feljegyzett anyagaiból tucatnyi könyvet és tankönyvet adott ki. A tanítás mellett rengeteg konferenciát és szimpóziumot szervezett, amelyek igazi, magas színvonalú nemzetközi fórumokká váltak. Ő adta ki 2010-ben a legnagyobb precizitással készített újabb udmurt szinonima-szótárt. Valentyin Kelmakovics többször jelentetett meg éles kritikával teli cikkeket az udmurt stilszifikával, az újságok nyelvhelyességével kapcsolatban, hisz egy nyelvészeti hetilapok olvasása is munkára buzdít. Ez többszörösen igaz az udmurt nyelvre vonatkozóan, hiszen az udmurt helyesírási szabályok nincsenek minden nyelvi jelenségre vonatkozóan, egységesen kidolgozva, és ez az újságok és folyóiratok egymástól eltérő helyesíráshoz is vezet. Salánki Zsuzsa szavaival élve, Kelmakov „az én élő lelkiismeretem”, és valljuk be, ezt még sokan elmondhatnák a szakmában.

Az 1995-ben elsősorban Valentyin Kelmakovicsnak köszönhetően létrejött Finnugor Tanszék létének is köszönhető az egyre erősebbé váló kapcsolatok a rokon népek között. Ettől fogva az Udmurt Filológiai Karon tanuló diákok és tanárok részképzésre mehettek Magyarországra vagy Finnországba (ritkábban – Észtországba), ahol lehetőségük nyílt nagyon magas szinten megtanulni a magyart vagy a finn nyelvet. E kiváló lehetőség megragadásával sokan döntöttek úgy, hogy a nyelvudományval kapcsolóják össze az életüket és Valentyin Kelmakovicsnál

follyatták kutatásaikat. A külföldi egyetemekkel megkötött szerződéseknél köszönhetően egyre több tanár, diák, doktorandusz anyanyelvi szinten sajátította el a finnugor nyelveket, így a Tanszéken a korábbiakat felülmúló tanulmányok, fordítások születtek, még színvonalasabb nyelvvoktatás kezdődött. Valentyin Kelmakovics maga is többször járt Magyarországon és Finnországban, nevé még ma is sok tanár szeretettel emlegeti. A tudós külföldi tanulmányútjai során több más téma mellett anyanyelvi oktatásával is foglalkozott, így ő volt az első udmurt, aki az udmurt nyelvet idegen nyelvként tanuló diákoknak szóló tankönyvet készített. Saara Hännikänennel együtt írt udmurt tankönyvének köszönhetően több tucatnyi diák megtanult udmurtul vagy legalábbis megismerkedhetett az udmurt nyelv sajátosságaival. *Udmurtin kielloppia ja harjoituksia* (1999) c. könyve még ma is kézikönyvként szerepel az én udmurt óráimon is, Budapesten. Kelmakov tanári stílusáról szintén sokat lehetne írni, az óráin az új témával kapcsolatos jegyzetek írásán kívül egy külön szótárt is lehetne vezetni, ahol a Tanár úr kifejezéseit, közmondásait, szállóigéit örökíthetnénk meg.

Valentyin Kelmakovics szármáyai alól évről évre újabb és újabb tudósok generációja repül ki. Kondratyjeva Natalja, aki diákként Viktor Sibanonál irodalommal kezdett foglalkozni, majd a Tanár úrnál folytatta a munkáját nyelvészként, 2011-ben az udmurt főnévragozásról szóló disszertációjával 36 évesen nyerte el a doktori címet⁶. Jefremov Dmitrij, aki Budapesten is töltött hosszabb-rövidebb időt, kiváló szakembere nemcsak az udmurt, hanem a finn és a magyar nyelvnek is. A mindig szerény, de kutatási munkáiban és tanítása során maximálisan odaadó, udmurtul kíváloan beszélő, komi-permják szármáyú Ponomarjova Lariszáról kevesen tudják, hogy ő is a Tanár úrnál védte meg a kandidátusi disszertációját. Ezt a sort hosszan lehetne folytatni, és fontos megjegyezni azt is, hogy Valentyin Kelmakovics, lehetőségeihez képest minden tekintetben támogatja doktoranduszait. Bármilyen nehéz is legyen elhelyezkedni a tudományos életben, ő megtalálja annak a lehetőségét, hogy egykori tehetséges diákjai helyet kapjanak a tanszékeken, a kutatóintézetekben, anyagi támogatást szerez konferenciákon való részvételre, könyvkiadásra, mindig megúsja, mikor, hol nyílik lehetőség a meglévő cikkek publikálására. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a Tanár úr felnevelt az udmurt nyelvudomány számára egy komoly fiatal szakemberekből álló új generációt, és nyugodtan állíthatjuk, hogy az ő tanítványai által képzett diákok, a következő nemzedék is nagyon jó kezekben van.

Itt, Budapesten tanulva és tanítva sok szeretettel gondolok vissza az alma materre, az egész Tanszék munkatempójára és a kis udmurt falvakból a városi rengetegbe érkezett diákokról való gondoskodásukra. Valentyin Kelmakovicsnak még sok-sok éven át jó egészséget és további sikereket kívánunk!

Az alábbiakban a Valentyin Kelmakovics vezetése alatt az utóbbi években született doktori és kandidátusi disszertációk adatait adom közre, bemutatandó, hogy a mai udmurt nyelvészek többféle kutatási irányt is művelnek.

⁶ Ezt a tudományos fokozatot az Oroszországi Föderáció Oktatási és Tudományos Minisztériuma alatt működő Felsőfokú Minősítő Bizottság ítéli oda, lényegében a magyarországi „nagydoktori” fokozatnak felel meg.

Doktori disszertáció

Kondratyjeva Natalja. Főnévragozás az udmurt nyelvben (az eset és a szám grammatikai kategóriái). Izsevszk, 2011.

Kandidáusi disszertáció

1. Szamarova Mira. A Felső-Csepa földrajzi nevei. Izsevszk, 1999.
2. Jefremov Dmitrij. A melléknév grammatikai tulajdonságai az udmurt nyelvben. Izsevszk, 2002.
3. Kondratyjeva Natalja. A közvetlen tárgy kifejezése az udmurt nyelvben (történeti-összehasonlító aspektusban). Izsevszk, 2002.
4. Ponomarjova Larisza. A komi-permják nyelv miszovoi-lupjinoi nyelvjárásának fonetikája és morfológiája. Izsevszk, 2002.
5. Lukina Nagyecsda. A balezinói és jukamenszki beszermjánok nyelvi sajátosságai (összehasonlító vizsgálat). Izsevszk, 2008.
6. Ivšin Leonjíd. Az udmurt grafika és ortográfia kialakulása és fejlődése a XVIII. században és a XIX. század első felében. Izsevszk, 2009.
7. Sztrelkova Olga. A számnév az udmurt nyelvben (történeti-összehasonlító aspektusban). Izsevszk, 2009.
8. Jegorov Alekszandr. Az udmurt szomatikus frazeológia (a magyar frazeológiával összehasonlításban). Izsevszk, 2010.
9. Szundukova Jevgenyija. Észak-Udmurtia helynevei. Izsevszk, 2011.
10. Tyitova Olga. A lovonatású közlekedés terminológiája az udmurt nyelvben. Izsevszk, 2011.

Végül pedig a mottóként választott József Attila-négyesoros általam nem idézett két sorát szeretném áértelmezni, hiszen a „munkádon más keres,” azaz a te hiába dolgoztál-féle negatív értelmzés itt nem érvényes. Valentyin Kelmakovics munkásságán az egész finnugrisztika, illetve maga a tudomány „keres”, azaz hasznót húz belőle. A Tanár úr munkásságáért, amit mi hasznosítunk, amiből tanulunk, mindannyian hálások lehetünk.

Rodionova Elena

✱

Friss hírek a Jугanról

Beszélgetés L. N. Kajukovával

Ljudmila Nyikolajevna Kajukova, hanti nevén Ajuvi otthonosan mozog Budapesten. 2011 novemberében immáron harmadik alkalommal töltött egy hónapot az ELTE Finnugor tanszékén. Anyanyelvi szakértőként, adatközlőként vett részt egy tudományos kutatásban.⁷ A munka szünetében sok mindenről beszélgettünk. E beszélgetések egy részét osztozom most meg a Finnugor Világ olvasóival.

November 10-én egyült voltunk Szombathelyen, az ottani Uralisztikai Tanszék fennállásának 20. évfordulójára szervezett ünnepségen. Te akkor a jugani hantikról tartottál előadást. Kérlek, foglald össze röviden, amit ott elmondtál! Beszéljünk először arról, hogy hányan vannak a jugani hantik!

Az elmúlt nyáron a Hanti Jasang újság megbízásából végigutaztam a Kis- és a Nagy-Jugan folyókón, bejártam az összes települést. A juganiak (a keleti hantik szurguti nyelvjárását beszélő csoport) családjukkal a folyóparton élnek, néhány házból álló településeken (hantiul *пура*, oroszul *пурты*), vagy valamivel nagyobb falvakban. Ma a Nagy-Juganon 25 kisebb és három nagyobb falu van, a Kis-Juganon 15 kisebb és egy nagyobb. A lakosok, mintegy 1500 fő az uguti önkormányzatnál vannak bejelentve. Ugut község lakosainak a száma 600 fő. Valamilyen okból néhány kis-jugani családot Szurgutban regisztráltak.

Amikor Jankó János 1898-ban végighajózott a két folyón, szinte ugyanennyi települést talált – naplójában 30 falunевet sorol fel a Nagy-Juganon és tizet a Kis-Juganon.

Jankó János naplóját tavaly kaptam meg Budapesten, s az uguti iskola könyvtárának ajándékoztam. Azóta többen megtalálták már benne a felmenőik nevét...

És te honnan származol? Bizonyára a Kajukovo nevű faluból.

A Kajukov nemzetségnek több ága van. Én azok közül származom, akik nyugatabbra költöztek, a Szalim folyó vidékére. Ez a terület ma a Nyeftejuganszki járáshoz tartozik. Tizenegy szálláshelyen (oroszul *село*) 67-en vallják magukat a szalimi hantik jugani csoportjához tartozónak.

1992-ben én is jártam a Juganon, Kerezsi Ágnessel és Lázár Katalinnal a Kurlomkin családnál tőlőtünk egy hetet. A családfő nagyon szép mitikus énekeket énekelt nekünk, a lánya, Léna pedig meséket mondott. A gyűjtésünkből néhány szöveg már megjelent, Lénát pedig a Finnugor kalauz címlapjáról ismerheti a magyar olvasó.

Őket jól ismerem, mert Pjotr Vasziljevics Kurlomkin felesége, Taiszja Mihajlovna nekem anyai nagynéném. Gyakran találkozunk. Amikor hallották, hogy

⁷ Magyarországi tartózkodását az OTKA 06168 számú projektuma tette lehetővé.

Budapestre jövők, emlegettek titeket is, üdvözlétüket küldik. De egy magyar fiatalember is járt náluk, néhány évvel később.

Ő biztosan Nagy Zoltán etnográfus, aki a vaszjugani expedíciója keretében töltött néhány hetet a Kurlomkin családnál.

Igen, igen ők is Zoltánról beszéltek.

Hogy vannak, mi hír van róluk?

Pjotr Vasziljevicsnek nemrégén agyvérzése volt, nehezen mozog és rosszul is hall. A felesége jól van. Nagyezsda, a kisebbik lányuk még otthon él, Léná férjhez ment a Kis-Juganra, a férje Pjotr Jegorovics Szurlomkin. Öt gyermekük van. Egy protestáns gyülekezetbe tartoznak, amelyről én sokat nem tudok, csak annyit, hogy a tagjai egyáltalán nem isznak alkoholt – ami nagy szó a mi vidékünkön. A vallási szekták tevékenysége egyébként nagyon aktív lett az elmúlt években. Mi jobban örülnénk, ha az ortodox egyház tevékenykedne úgy, mint korábban, amikor missziós iskolákat működtettek, de ők nem foglalkoznak a hantikkal.

Lénának nagyon gazdag a hanti szókincse, jól ismeri a hagyományokat, három nagyalakú füzetet teleírt énekekkel és mesékkel, és nagy tehetsége van a fordítás-hoz is. Az ő orosz fordításai sokkal kifejezőbbek és költőibbek, mint az enyéim.

A ti családotokban mennyire éltek a hagyományok?

Gyermekekoromban minden este meséltek a szüleink, nem volt más szórakozásunk. Apám jó énekes volt, de medveünnepi énekeket nem tudott, csak hőse-énekeket. Az 1970-es években Nagyezsda Vasziljevna Lukina járt nálunk, magnóra vette az apám énekeit, ki tudja, megvannak-e még azok a felvételek. Jó lenne egyszer utána nézni a Tomszki Pedagógiai Egyetem néprajz tanszékének archívumában.

Mivel foglalkoznak a juganiak?

A lakosoknak körülbelül a fele előnyben részesíti az erdei életet, őrzi a hagyományos kultúrát. Gyermekeiket a hagyományos nemi szerepekre nevelik. A fiúk az apjuk példáját követik, az a céljuk, hogy jó vadász, halász legyen belőlük. A kislányok anyjuktól tanulnak kézimunkázni, varni, és 10–15 éves korukra már tudniuk kell háztartást vezetni. De az az igazság, hogy ma egyre nehezebb mindezt elsajátítaniuk. Az oktatási rendszer és a bentlakásos iskola elidegeníti őket az otthoni életől.

Manapság a fiatalok egyre többen vallják magukat hantinak. Gazdaságilag könnyebbéget jelent, hogy az olajtársaságok szerződnek a nemzeti régiókkal (or. родовые угодия) vagy az őslakosok által létrehozott gazdasági társaságok (общины) vezetőivel. A szerződés értelmében járműveket, pl. motoros szánt vagy csónakmotort kapnak. A szerződések tartalma azonban különböző területeken és partnerekkel különböző lehet. A Juganokon az az általános, hogy őslakosoknak háromévenként jár egy orosz Buran gyártmányú motoros szán. A Tromaganon jobb a helyzet, ott akár évente lehet új szánt kapni, s nemcsak orosz, hanem akár

japán gyártmányú Yamahát is. A nyftejuganszki járásban pedig jó, ha hétévente jut egy-egy motoros hójáró.

De az olajtársaságok tevékenysége bajjal is jár. Eltörnek a vezetékek, kifolyik az olaj, kivágják az értékes erdőt, szennyeződnek a vizek. Ebben az évben a Juganszknnyftegaz dolgozói tüzet okoztak, melyben két település teljesen leégett. Egy otthagytott olajvezeték miatt a Kis Juganon elsüllyedt az „Egészség” nevű hajó. A személyzetnek sikerült partra jutnia, de a drága egészségügyi felszerelés odaveszett. Pedig így is csak minden szökőévben jut el az orvosi ellátás a hantik közé.

Hogyan működnek ezek az obscsinák, azaz gazdasági társaságok?

A Juganokon kettő van: a nagyobbik Jagun jah (*jāwan jah*), azaz 'jugani nép', 1995-ben alakult, a vezetője Vlagyimir Szmjonovics Kogoncsin. Ő tárgyal a közösség tagjai nevében hivatalos szervekkel. A bürokratikus ügyek (anyakönyvezés, igazolások, nyugdíjak, szociális segély stb.) intézésében a felesége, Ljudmila Leonyidovna segít. Ő orosz, de negyven évig az őslakosok ügyeivel foglalkozott az uguti közszolgálatban. Ehhez a közösséghez 115 család tartozik, mintegy 400 fővel. A fő tevékenységi területeik, amiből a bevételeik is származnak: vadászat, gyűjtögetés és kézművesség. Tavaly nagyon jó volt a cirbolyatoboz termés, 42 tonna cirbolyamagot adott le a Jagun jah közösség. Ezen kívül 32 tonna vörösfűfűfű, 6 tonna fűzefűfűfű és 6 tonna fekete áfonyát. A Kis-Juganon a férfiak évente 60-80 cobolyt ejtenek el. A halászat ezen a vidéken a kereskedelem szempontjából nem mérvadás, csak saját fogyasztásra halásznak az itteniek. Aki jobban meg akar ismerkedni velük, keresse fel a honlapjukat, a címe: www.yaounyakh.ru.

A kisebbik obscsina Nyoesz jah (*nōyas jah*), azaz 'coboly népe'. Ez később jött létre, és a tagjai elég szerencsétlenek. Alkoholisták, vagy csak egyszerűen nem szeretnek dolgozni, ezért vagy eleve nem vették fel őket a másik közösségbe, vagy kizárták őket. A vezetőjük egy Kalejev nevű kazah, aki 1995 körül érkezett a területre. A szurguti körzet parlamentjének a képviselője, jó kapcsolatot ápol az oroszokkal. Az obscsina tagjai számára elérhetetlen, az emberek két beosztottján keresztül próbálják intézni az ügyeiket. Kalejev fakitermeléssel foglalkozik, gyakran akár természetvédelmi területen is, de azt a saját munkásaival és gépeivel végzi, nem a hantikkal.

Mi a helyzet az oktatással?

A Hanti-Manysi Autonóm Körzetben az ún. nemzeti iskolákban az alsó tagozaton heti három órában tanulják a gyermekek anyanyelvüket, a hantit vagy a manysit. A felső tagozaton heti egy órában helyesírást tanulnak és az északi népek irodalmát. A többi iskolában – melyeknek nincs nemzeti státusa – fakultatív órák keretében folyik az anyanyelv oktatása. A hagyományos kultúrájú hanti gyermekek jól és szívesen beszélnek anyanyelvüket. A problémát az jelenti, hogy nagy hiány van a hantul jól tudó tanárokból, és az a néhány, aki van, nem eléggé

képzett. Az anyanyelv tanárak fizetése és társadalmi megbecsülése igen alacsony, ezért a tehetséges hanti fiatalok nem választják ezt a hivatást.

Szurguti nyelvjavítású tankönyv jelenleg az 1–4. osztály számára létezik. Az 5–6. osztályos tankönyveket én már évekel ezelőtt összeállítottam, és leadtam a szentpétervári kiadónál, de sajnos, felmondott a szerkesztő, így nincs aki foglalkozzon a kéziratommal.

Te éveken keresztül dolgoztál tanárként.

Igen, Leningrádban végeztem 1988-ban, ezután több helyen tanítottam, nemzetiségi iskolákban. 1993-ban a szülőfalumban, Punsziban egy erdei iskolát szerveztünk, sőt, vándortanítóként jártam a szálláshelyeket a környéken. Ez nagyon sikeres volt, a gyermekeknek nem kellett elválniuk a szüleiktől, sokkal jobb eredményt lehetett elérni velük, mintha kollégiumban laktak volna. Ez 2005-ig tartott. Ekkor az állásomat áthelyezték Nyeftejuganszkba, ott viszont nem voltak hanti gyermekek, így munka nélkül maradtam. Akkoriban döntött úgy a Hanti Jasang újság szerkesztőse, hogy havi egy alkalommal egy oldalon szurguti nyelvjavítású híreket is közölnek, ennek lettem a szerkesztője. 2009-ben Jereměj Ajpin kérésére elvállaltam az Agan folyón az erdei iskola vezetését, de a következő évben ott is elfogytak a gyerekek.

De úgy tudom, a szakértelmedre egyre többen számítanak külföldön is.

Többször konzultáltam a müncheni és a helsinki egyetem kutatóival, most pedig Budapestről egyenesen Tampereba fogok utazni, ahol szintén egy hónapot töltök, és Jarkko Niemi népzenekutató gyűjtésének a feldolgozásában segítek.

Jó utat, és remélem, hamarosan találkozunk!

Utóirat: néhány napja jött a hír, hogy az obi-ugorok megválasztották küldöttjeiket, akik szeptemberben képviselik őket Siófokon, a VI. Finnugor Világkongresszuson. Ajuvi is bekerült a delegációba, így remény szerint valóban találkozunk.

Csepregi Márta

✱

A Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház fejlesztési stratégiája⁸

1. Zirc és környékének kulturális palettája

Zirc városa és környéke országosan jól ismert, kulturális és természeti értékekben gazdag terület. Ha csak a Zirci Kistérség területét vesszük számba, a bakonyi táj szépsége mellett történeti és kulturális kincsek sokaságát találjuk.⁹ Mindezek megismertetésére különböző profilú kulturális intézmények vállalkoznak. Ezek között kiemelkedő jelentőségűek a természeti értékeket bemutató múzeumok (Bakonyi Természettudományi Múzeum, Bakonyi Erdők Háza), az egyházi intézmények (Zirci Ciszterci Apátság, a bakonybéli Szent Mauríciusz Monostor stb.) és a népi kultúra kiállítóhelyei (bakonybéli Tájház, Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház). A térség kulturális ellátásában alapvető feladatot látnak el a művelődési házak és a könyvtárak. A helyi oktatási intézmények mellett erdei iskolák is működnek a térségben, amelyek programja a természetismeretre és a környezeti kultúra koncentráll (pl. Pénzesgyőri Természet- és környezetvédelmi Oktatóközpont, bakonybéli Erdőismereti Oktatóbázis). Vannak tervek további épületek kulturális célú hasznosítására is (pl. zirci Bagolyvár¹⁰, Akli Major¹¹).

A Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóháznak (a továbbiakban RAMNAH) ebben a kulturális közegben kell *egyedi, hiánypótló és magas színvonalú kulturális intézményként* helytállnia. Az intézmény profiljában ezt a páratlan értéket Reguly Antal munkássága képviseli: a polihisztor kutató tevékenységére, az általa kutatott témák és területek sokféleségére regionálisan, országosan, sőt a határokon túlra tekintve is egyedülálló intézmény épülhet.

Az intézmény hosszú távú fejlesztését a környező intézmények fejlesztési elképzelései nagyban befolyásolják: törekedni kell a lehető legszélesebb kulturális kínálat kialakítására úgy, hogy a közös területek ne átfedést, hanem együttműködést, kapcsolódási pontokat teremtsenek. E kapcsolódó lehetőségek mind az intézmények tartalmi profiljában, mind az infrastrukturális háttér kialakításában szerepet játszanak. Zircnek és minden, a városban és környékén működő intézménynek az az érdeke, hogy lakóinak és látogatóinak a lehető legtöbbet nyújtsa.

⁸ 2011. október elsején vezetőváltás történt a zirci Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház élén. A 80. születésnapját ünneplő Illés Ferenc alapító-igazgató utódja a múzeum élén Ruttkay-Miklós Eszter lett. Megjegyzendő, hogy ugyancsak 2011-ben a Reguly Társaság alelnöki tisztisége is köztük öröklődött. Az alábbiakban az új igazgató mutatja be fejlesztési terveit. *A szerk.*

⁹ A Zirci Kistérség Közművelődési Stratégiája 2009-2013. <http://www.zirci.kisrseg.hu/zirc/zirc.news.page?nodeid=1259>

¹⁰ pl. <http://ag.hu/cikk/epiteszet/12333-megujulhat-a-zirci-bagolyvar>

¹¹ <http://akli.major.hu/home.php>

2. A város a múzeumért – a múzeum a városért

A RAMNAH városi fenntartású intézmény, és mint ilyen, Zirc városának heroikus vállalkozása. Az intézménytől tehát amellét, hogy széleskörű ismeretterjesztés a feladata, joggal várható el, hogy a helyi lakosság igényeinek is megfeleljen. Ennek megfelelően az intézménynak egyrészt törekednie kell arra, hogy gazdasági tekintetben minél inkább a saját lábán álljon, ezzel könnyítve a fenntartó feladatait, másrészt olyan – nem pénzben mérhető, ám hosszútávon megtérülő – szolgáltatásokat kell nyújtania, amelynek segítségével a lakosság szellemi tőkéje nő. Nyilvánvaló, hogy kulturális intézményként a RAMNAH nem lehet profitorientált, ám részben pályázati lehetőségek, részben gazdasági tevékenységek kiegészítik költségvetését – a pályázati források eddig is kiemelkedő szerepet játszottak az intézmény életében.

A RAMNAH kistérségen kívülről érkező látogatói köre elsősorban tanulókat jelent, és a tavaszi-nyári eleji időszakban éri el a csúcsforgalmat. Az őszi-téli időszakban az intézményt elsősorban a helyi lakosság tudná használni. Valljuk be: állandó kiállításokat – akármilyen magas színvonalúak is – a helyi lakosság életében legfeljebb 2–3 alkalommal látogat, így ezek nem elégíthetik ki a város elvárásait egy általa fenntartott intézménnyel szemben. Jelenleg is befogad az intézmény több helyi szervezetet, és tartanak nyilvános előadásokat is. Ezt a tevékenységet állandó szakkör jellegű tevékenységgel, alkalmi használattal, továbbképzésekkel, lehetséges foglalkoztatással lehet színesíteni (ennek részleteiről lejjebb lesz szó). Természetesen időszaki kiállításoknak és a hozzájuk kapcsolódó rendezvényeknek is meg kell jelenniük a kínálatban. A névadó, Reguly Antal munkássága kapcsán a város nemzetközi kapcsolattudományának – például a testvérvárosi hálózatnak – a bővítésére is jó lehetőségek nyílnak.

3. A RAMNAH ma

A Reguly Antal Múzeumot és Népművészeti Alkotóházat 1992-ben alapította Zirc Város Önkormányzata. Az intézmény az 1766-ban épült, barokk lakóházban, az ún. „Dubniczay-házban” kapott helyet, amely védett műemlék. A Zirc főterén áll ingatlan a barokk főépület mellett kiszolgáló épületszárnyból és hatalmas udvarból áll. Az ingatlanok Zirc Város Önkormányzatának tulajdonában vannak. A múzeum alapító okiratának tanúsága szerint a város hosszú távon a múzeum céljainak szenteli az épületet. Jelenleg a barokk épület első emeletét és tetőterét, valamint a kiszolgáló szárnyat használja a múzeum.

A tematikus múzeumként működő intézmény tevékenysége Reguly Antal munkássága köré szerveződik. 1996-ban nyílt meg a zirci születésű tudós pályáját bemutató állandó kiállítás, melynek méltó helyszínül szolgál a szülők által is lakott Dubniczay-ház első emelete. Reguly munkásságának fő elemei a magyar nyelv eredetének feltárása, a finnugor nyelveken beszélő népek kultúrájának, történelmének, néprajzának helyszíni vizsgálata és a magyar néprajz kutatása. Ez utóbbihoz kapcsolódva nyílt meg a Dubniczay-ház tetőterében a Magas-Bakony

népművészete c. állandó kiállítás. Ezután került sor a földszintes kiszolgáló-számnyban a népi kismesterség-műhelyek kialakítására, ahol bemutató foglalkozások mellett az egyes mesterségek – a fazekas, a szövő, a kosárfonó, a csuhés, a kovács, a bogárnár, a mézeskalácsos, a gyertyás és a méhész – kipróbálására, elsajátítására is lehetőség nyílt. A múzeum gyűjteményében a helyi néprajzi anyagban természetesen a kézművesség kap elsőleges szerepet. A működő műhelyek igénye szerint az oktató- és segédanyaggyűjtemény jelentős arányú a gyűjteményen belül. Reguly kutatásaihoz kapcsolódóan finnugor népek tárgyai is szerepelnek a gyűjteményben.

Mivel a múzeum Zirc városának muzeális intézménye, kézenfekvő, hogy a város tulajdonába került Bér Júlia képzőművészeti gyűjtemény is a Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház gyűjteményét gyarapítsa. Bér Júlia zirci származású grafikus saját és pályatársai műveiből álló gyűjteményét adományozta a városnak. A képzőművészeti anyag időszaki kiállításokon látható.

A múzeum kutatási tevékenysége egyrészt a Reguly munkássága által megosztott irányokat – nyelvészet, finnugrisztika, a magyar nyelv és nép eredete, néprajz, földrajz – követi, de a névadó életművének bemutatása tudománytörténeti kutatásokat is szükségessé tesz. A helyi néprajzi és helytörténeti kutatások tematikája vegyes, elsősorban a kismesterségek és a várostörténet rajzolódik ki jellemző vonulatként.

Az 1990-es években nagy intenzitással meginduló intézményi munkának a épület fizikai állaga szabott korlátokat, majd okozott bizonyos mértékű visszaesést. Az intézménynek helyet adó épületen 2011-től felújítási munkák folynak. A három ütemre tervezett munkálatok első üteme 2012-ben, második üteme 2013-ban zárul; a harmadik ütem megvalósítására a források keresése zajlik. Az épület megújulásával együtt az állandó kiállítások felújítására, korszerű üzemi egységek (raktár, kutatói helyiségek, időszaki kiállítási tér stb.) létrehozására is lehetőség nyílik. Az intézmény távlati fejlesztésére vonatkozó elképzelések között szálláslehetőség kialakítása is szerepel, ami gazdasági számítások után szintén követendő irányt jelölhet ki az intézmény jövőjére nézve.

4. Fejlesztési elképzelések

4.1. Tartalmi koncepció

A Reguly Antal nevét viselő intézmény érdeklődési köre a magyar és az uráli (finnugor és szamojéd) népek nyelve, kultúrája, történelme a lehető legszélesebb értelemben, valamint a Reguly Antal munkássága által kijelölt területek. Ez szakmai irányultságát tekintve elsősorban – szoros együttműködésben – a néprajz, a nyelvészet és a földrajz tudományát jelenti. Szemléletmódját Reguly nyomán a nyitottság és a saját tapasztalatokon alapuló vizsgálódás határozza meg.

A finnugor népek kultúrájának bemutatására, a nyelvokonság tényeinek és elméletének ismertetésére egyelőre sem Magyarországon, sem az e kérdésben érintett országokban – Finnországban, Észtországban és Oroszországban – nincs állandó intézmény, így a RAMNAH hiánypótló feladatot vállal magára. E népek

történelme, kultúrája azon túl, hogy önmagában érték, számtalan olyan kérdést vet fel, amelyek a magyar, illetve a magyarországi kultúra alakulásában is fontos szerepet játszanak, mint például a kereszténység felvétele és a hagyományos hitvilág, az írásbeli és szóbeli hagyományok viszonya, az interetnikus kapcsolatok alakulása, a táj és a kultúra viszonya – a sor hosszan folytatható. Ez lehetőséget ad arra, hogy az intézmény ne csak távoli népekre koncentráljon, hanem a helyi hagyományokkal is foglalkozzon, úgy váljon országosan és nemzetközileg is elismert intézménnyé, hogy a helyi kulturális életnek is szerves része. A nyelvirokonosság kérdése iránt napjainkban egyre felfokozottabb az érdeklődés, ám megfélelő szakértelem hiányában nagyon nehéz eligazodni a finnugor rokonság helyett felkínált „alternatív” nézetek között. A RAMNAH a nyelvirokonosság tényeinek, elméleti hátterének bemutatásával hiánypótló missziót tölthet be.

Reguly Antal élete és munkássága a sokoldalú tudományos megismerés igényével, a magas szakmai színvonalal, a legújabb technikai vívmányok iránti érdeklődéssel és személyes elkötelezettséggel valamint önfeláldással jellemezhető. Kutatásának célja a magyar nép és a magyar nyelv történetével kapcsolatos kérdések tisztázása volt; ez vezette munkásságának legjelentősebb részéhez: a finnugor népek helyszíni nyelvészeti, néprajzi és embertani kutatásához, valamint az útja során érintett terület feltérképezéséhez. Reguly Antal szinte az összes finnugor nyelvet beszélő népnél megfordult, kutatásai több nép kultúráját illetően az első szakszerű leírást jelentik. Módszerében a tényekhez való makacs ragaszkodás a meghatározó, és az a szívósság, ahogy megfelelő adatok híján – mármint a finnugor nyelvekről és népekről vajmi kevés információ volt a korabeli tudományosságban – maga indult a tények feltárására. Célja nem az volt, hogy bebizonyítson egy korábbi feltevést, hanem hogy hiteles adatok alapján hozzon meg döntéseket vitatott tudományos kérdésekben, így a finnugor nyelvirokonosság ügyében is. Terepkutatásai hatására érdeklődése egyre jobban a néprajzi és történeti kérdések felé fordultak. Hazatérte után Magyarországon további anyagokat gyűjtött, hiszen ahhoz, hogy a rokonság kérdéséről nyilatkozhasson, saját finnugor gyűjtése mellé magyar anyagra is szüksége volt. Ne feledjük, a reformkorban – szinte Reguly oroszországi kutatásaival párhuzamosan – indul csak meg a magyar néphagyományok intenzív kutatása is. Reguly első magyar néprajzkutatóként az 1850-es években már terepen készített fotográfiákat; minden eszközt igyekezett munkája szolgálatába állítani. 39 évesen bekövetkezett halála egy hatalmas kutatói tervet tört derékba.

A RAMNAH fizikai és szellemi megújulása, kiépítése nyomán a tevékenységek állandó és időszaki kiállításokból, ezekhez kapcsolódó rendszeres és alkalmi foglalkozásokból, rendezvényekből, tudományos és oktatóanyagok előállításából, valamint gazdasági tevékenységekből állnak. Az állandó tartalmak (állandó kiállítások: Reguly munkássága, Zirc kultúrája; kismesterség-műhelyek; látogatható raktár) mellett éves ciklusokban kiemelt témák¹² határozzák meg az időszaki

¹² Mintatematika: 1. Tér-kép (földrajzi felfedezések; táj és kultúra; térképezett kultúra; nyelvjárási és néprajzi atlaszok; tértérkép, helyismeret; földrajzi nevek) 2. Nyelvhasználat (nyelvek és nyelvcsaládok; genetikai, tipológiai és areális hasonlóság; a nyelv mint változó rendszer) 3.

kiállítást, és ehhez csatlakoznak a rendszeres (szakkörök és előadások) és alkalmi foglalkozások, rendezvények (tárlatvezetések, múzeumpedagógiai foglalkozások, kézműves-bemutatók és oktatás) is. Ennek megfelelően a minden évben tavasszal nyíló időszaki kiállítás előkészítő munkálataiban felnőtt és diák múzeumi szakkörök is részt vesznek; a kitűzött tematika mentén folyik az éves munka, a csoportok érdeklődési köre, a felmerülő kérdések, ötletek segítik a kiállítás és a hozzá szükséges oktató-, magyarázóanyagok összeállítását. A szakkör jellegű csoportok tehát nemcsak tudományos ismereteket tesznek szert, hanem betekintést nyernek és részt vesznek a múzeumi munkában – ez utóbbi erősíti a kötődést a múzeum és közönsége között. Ugyancsak a kiemelt téma mentén szerveződik – elsősorban a helyi – nagyközönség számára a rendszeres ismeretterjesztő előadások sorozata is az adott évben.

Az év témájának megfelelő nagy rendezvényre (konferenciára, fesztiválra, vendégszerelésre, műhelymunkára stb.) a tavasztól őszi tartó periódus alkalmas időpontján kerül sor. Az éves időszaki kiállítás tavaszi megnyitása az idegenforgalmi szezon kezdetét, az októberi „Rokon népek napja” rendezvény annak – és az éves tematikának – a lezárását jelenti.

Az éves tematika az alkalmi foglalkozásokon – a tárlatvezetések, az időszaki kiállításokhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai foglalkozásokon, rendezvényeken (pl. Múzeumok éjszakája, Rokon népek napja) – is megjelenik. Az évenként létrejövő oktatóanyagok, esetenként tanulmányok, kötetek gyűjteménye természetesen a későbbi munka során is felhasználható.

Az intézmény Népművészeti Alkotóház részlege ettől némiképp eltérő keretek között működik, tevékenysége elsősorban az állandó lehetőségek kiaknázását jelenti. A felszerelt kismesterség-műhelyek jelenleg is nagy kihasználtsággal működnek az előre bejelentett csoportok esetében, elsősorban az április-júniusi időszakban; e tevékenység a jövőben is folytatódik. A tevékenységek az éves tematika függvényében tovább színesedhetnek, pl. finnugor népek kézműves mestersegeinek oktatásával, a finnugor népek tárgyi világának makettjező bemutatásával. A csúcsidezőszakon kívül a terv szerint a műhelyekben rendszeres szakkörfoglalkozások folynak. A helyi igények kielégítésére az alkalmi használat lehetőségét is meg kell teremteni. Ez egyrészt rendezvényekhez kapcsolódó – most is nagy sikerrel zajló – kézműves-foglalkozásokat jelent, másrészt egyéni igények szerint biztosított műhelyhasználatot. Ennek keretében a műhelyekbe be lehet jelentkezni, és szakmai tanácsadás mellett az adott eszközökön a látogató saját elképzelését valósíthatja meg. Ennek feltétele a szakmai tanácsadó jelenléte legalább a kezdetektől. A szolgáltatásért az anyagköltségen túl rezszi- és eszközhasználati díjat kell

Dokumentáció (terepmunka és feldolgozás; jegyzetek – írásmód; kép- és hangrögzítés története; levéltár és digitális archívum) 4. Hőseink, eposz (folklor és történelem; lejegyzés és átírás; forrás és feldolgozás; az ideál és a valóság) 5. Missziók (találkozások a „másik”-kal; közös és eltérő a vallásokban; a bibliafordítások és a nemzeti nyelvek) 6. Együttélés (migrációk és konfliktusok; a szomszédság hatásai; kisebbségi lét és asszimiláció). Az időszaki kiállítások épülhetnek az egyes finnugor népek bemutatására is akár néprajzi fotókiállításoként, de teret kaphatnak az egyes népek jeles alkotói és alkotásai is.

fizetni.¹³ E megoldás ideális azoknak a kézművesség iránt érdeklődőknek, akik valamelyest értenek az adott tevékenységhez, saját kreativitásuk kiélésére azonban nincs otthon lehetőségük. Az intézmény jelenlegi műhelyei – elsősorban a szövő, a mézesbábos, a csuhés, a gyertyakészítő – különösen alkalmasak például ilyen szervezésben egyedi karácsonyi ajándékok előállítására, ami az október-decemberi időszakban nagyrészt kihasználatlanul álló műhelyek hasznosítását jelenti; e rendszer a csúcsidőszakon kívül bármikor működik.

A műhelyek használatára hosszabb kézműves táborok, továbbképzések is épülhetnek; a táboroztatás lehetősége összefügg a jelenlegi tervekben is szereplő szálaláslehetőség kiépítésével. Az intézmény önmagában képes legalább egy, de a teljes terv szerinti működés esetén 2–3 napos, tartalmas programot nyújtani a látogatóknak. A többi helyi, illetve környékbeli intézménnyel együttműködve komplex – erdei iskolai programként elfogadható – programcsomag alakítható ki állandó és évenként változó tartalommal.

4.2. Az épületegyüttes és a telek

A múzeumnak helyet adó épületegyüttes és telek Zirc Város Önkormányzatának tulajdona, amelyet a hosszú távú tervek szerint a muzeális intézmény céljaira kíván hasznosítani. Az épületek jelen állapotra meglehetősen korlátozza az intézmény munkáját; a rendeltetésszerű használatnak és a fejlesztésnek elengedhetetlen követelménye az épületegyüttes állagának javítása, funkcióhoz igazítása és a vegyes használat rendezése.

Az épületegyüttes felújítására három ütemből álló építészeti terv készült, amely figyelembe veszi a tartalmi fejlesztés igényeit is. Az I. ütem a zirci főtér felújításával együtt a homlokzatok felújításából, a műemlék nyílászárók, a tetőzet cseréjéből áll, és 2012 tavaszán fejeződik be. A II. ütemben a kismesterség-műhelyek felújítására, valamint a felettük lévő szinten látogatható raktár és foglalkoztató szerkezetkész kialakítására kerül sor; ez az ütem 2013-ban zárul.¹⁴ A III. ütem tartalma az utcai szárny belső felújítása, funkcionális átalakítása, így az állandó kiállításoknak helyet adó szintek felújítása, időszakos kiállítóterem, szeminárium szoba, fogadótér, múzeumi büfé és bolt kialakítása.

A felújítás során fontos szempont a tematikus múzeum szakmai elvárásainak megfelelő helyiségek kialakítása: a jelenlegi állapothoz képest az időszakos kiállítóteret, a látogatható raktár és a fogadó tér jelent a tartalomminőségi javulást. A

¹³ E rendszer jól működik pl. Finnországban, ahol a kézi szövés nagy hagyománnyal rendelkezik, ám keveseknek van lehetőségük otthon szövőszéket tartani. A szövőházakban a felvett szövőszékre előre be lehet jelentkezni, a szövés alapanyaga helyben megvásárolható, de saját anyagot is használhat a szövő. Napidíj ellenében néhány nap alatt megszövi saját elképzelését; a megszöött textil méretének megfelelően a felvett anyagot is kifűzi.

¹⁴ Az I. ütem finanszírozása a KDOP program terhére történik, amelyet Zirc Város Önkormányzata pályázott meg és nyert el:

http://www.zirc.hu/hirek/2011/palyazat/PROJEKT_TAJEKOZTATOMBRE-RANDCZI-TER.pdf;

a II. ütem a Leader program keretében valósul meg:

http://zirc.blog.hu/2011/06/05/megujul_a_bakony_fovaresa_naplo_online

felújításhoz sikerült olyan tervet létrehozni, amelyben az épület műemlék-jellege is bemutatható: a rossz állapotú, lebontásra ítélt barokk fedélszék részlete a látogatható raktár légterében felújításra kerül, és méltó bemutatást nyer.

4.3. Személyi állomány és feladatmegosztás

Az éves munkaterv megvalósításához rugalmas és sokoldalú munkatársi kollektívára van szükség. Ennek összetételét több tényező határozza meg. Egyrészt a közgyűjteményi előírásoknak kell eleget tenni, így gondoskodni a múzeumpedagógiai és restaurátori munkakör ellátásáról, másrészt az intézmény profiljának megfelelő tematikus specialistákat kell foglalkoztatni. A tudományos tartalom mellett nem szabad elhanyagolni a kiállítások és oktatóanyagok előállításának praktikus – grafikai, tipográfiai, kivitelezői – oldalát sem, és alapvető szükséglet az informatikai háttér, valamint a gazdasági szakértő jelenléte. Ez utóbbi területeken lehetséges az összefogás a többi helyi kulturális intézménnyel. Ami a múzeum profiljának megfelelő munkatársakat illeti, a kézműves mesterségek oktatása, a műhelyek felügyelete, az alkalmi és rendszeres foglalkozások megtartása a szak-körvezetői képesítéssel rendelkező jelenlegi munkatársakkal, illetve a környékbeli mesterek kialakított körével folytatható. A munkatársak oktatási gyakorlatuk alapján a múzeumpedagógia többi területén is hasznosan tevékenykedhetnek; praktikus készségeik pedig a kiállítások létrehozásában is kamatoztathatók. Feltétlenül szükség van a helyi néprajz képzett kutatójára, aki mind a kismesterségek, mind a helyi témájú állandó kiállítás, mind a kiemelt éves tematika helyi vetületeiben kulcsszerepet kap. Szerencsés esetben nyelvészeti és/vagy pedagógiai képzettséggel is rendelkezik.

Az intézményt vezető szakember feladata elsősorban a szakmai irányvonalak meghatározása, tudományos szervezőmunka, szakmai kapcsolatok létesítése, konkrét tudományos feladatok elvégzése. Mivel munkáját részmunkaidőben végzi (az aktuális feladatok függvényében ésszerűen tömbösítve), az intézmény napi működését a helyettes vezető ellenőrzi, aki teljes munkaidőben az intézmény munkatársa. Külön múzeumpedagógus segít az oktatóanyagok összeállításában, a kiállítások és a szakköri foglalkozások pedagógia háttérének biztosításában.

4.4. Gazdasági tevékenységek

Az intézmény számára az alapító okirat lehetővé teszi gazdasági tevékenység végzését. Nyilvánvaló, hogy szellemi szolgáltatásait – a kiállítások megtekintését, tárlatvezetést, múzeumpedagógiai tevékenységet – a múzeum belépőjegy, illetve más díjazás fejében végzi. Az is természetes, hogy a foglalkozások anyag- és járulékos költsége a foglalkozást megrendelőt terheli, vagy beépül a szolgáltatás árába.

A fentiekben azonban bemutattam a „nyílt műhelyek” rendszerét, amely ezektől célját tekintve is eltér, hiszen nem tudományos ismeretterjesztés folyik, hanem meglévő infrastruktúra célszerű, szabad felhasználása. Ugyancsak a műhelyek

kapcsán felmerül, hogy a kihasználatlan időszakokban termelő tevékenység is folyhat bennük: múzeumi műtárgymásolatok, helyi kismesterségek termékei, színvonalas népművészeti termékek készülhetnek. Gazdasági konstrukció kérdése, hogy ezt szerződéses vagy státuszban lévő munkatársak végzik; nyilvánvaló, hogy pl. a szaktanácsadás, vagy egyszerűen a „nyílt műhely” nyitva tartása alatt ez célszerű, jövedelmező foglalkoztatás. Felmerül a műhelyek hasznosításakor a fogyatékkal élők bevonása is, akár részdíjs foglalkoztatás keretében. A múzeum saját termékei mellett – lehetőségtől függően – más (szigorú követelményeknek megfelelő) termékeket is forgalmazhat (pl. finnugor népek népművészeti alkotásait, helyi népművészeti termékeket). Az árusításra a saját múzeumi bolt kialakítása ad lehetőséget. Alapos gazdasági elemzésnek kell megelőznie az intézmény keretén belül kialakítandó szállások megvalósítását. Az előnyök – táborok, erdei iskolák, tanfolyamok szervezési lehetősége – jól látszanak, és felmerül az intézmény látogatásától független szállásadás lehetősége is mint bevételi forrás, azonban a kialakítás és a fenntartás költségei jelentősek, így óvatosságra intenek.

4.5. Ütemezés

Az intézmény fentiekben vázolt működési feltételeinek kialakítása nyilvánvalóan hosszú távú feladat. A tevékenységek túlnyomó többsége függ az épületek állagától, így az első lépés a funkcionálisan megfelelő építészeti tervezés és a megvalósítás anyagi feltételeinek biztosítása. A rendszeres tevékenységek közül a tudományos szakkörök és az előadások nem kötődnek feltétlenül a helyszínhez, így ezek akár a felújítási munkák előtt és alatt is folyhatnak. A új állandó kiállítások és a hozzájuk kapcsolódó információs és oktatóanyagok összeállítására hosszas előmunkálathoz igényel, amelyek szintén nincsenek épülethez kötve, így a rájuk vonatkozó döntések meghozatala után azonnal megkezdhetők. Az állandó kiállítások megújulására és az időszakos kiállítások rendszerének elindításához azonban nélkülözhetetlen a megfelelő helyszín, így ezek csak évek múltán valósulhatnak meg. A kismesterség-műhelyekre vonatkozó hasznosítási terv nagyban függ a jelenleg folyó felújítási munka sikerétől.

A hosszú távú tervezésben mindenképpen figyelembe kell venni, hogy 2019-ben ünnepeljük a névadó, Reguly Antal születésének 200. évfordulóját, amiről méltó módon kell az intézménynak – és a városnak – megemlékeznie. Ez az évforduló egyben lehetőséget ad arra is, hogy legvégző határidőként szolgáljon az új tartalmú és formájú intézmény létrejöttére. Ideális esetben a jubileumi év időszakai kiállítása teljességében mutathatja be Reguly gyűjtéseit, elsősorban a Néprajzi Múzeumban tárolt anyag kölcsönzésével.

✱

Ruttay-Miklán Eszter

Kutatómunka Nyugat-Szibériában és Permben

2011. június 8 – szeptember 3.

Schmidt Éva áldott emlékének

A kutatóút céljai

Korábbi kutatásaim és a helyi közösségbe történt befogadásom következtében a Hanti-Manyasi Autonóm Körzetben működő Vezsakari Pogány Közösség képviselője telefonon meghívott, vegyek részt idei nagy nyári ünnepükön. Ún. nagyközösségi áldozatbemutatóra, *mirtj jir-re* voltam hivatalos.

Úgy határoztam, kihasználok a földrajzi közelséget, és pár napra elmegyek Hanti-Manszijszkba is, hogy a Természet és Ember Múzeumának, valamint a Tórum Maa Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak a munkatársaival konzultálni tudjak egy olyan témáról, amely régóta foglalkoztat, és mindkét múzeum őriz hozzá kapcsolódó tárgyi anyagot. S mivel egy házaspárhoz volt egy magánmeghívásom Permben, ahová amúgy is évek óta készültem az eltűnt és tudományos szempontból is perifériára került *nyugati manyisik levéltári kutatására és szakirodalom gyűjtésére*, a három egymáshoz viszonylag közeli helyszín egybekapcsolása természetes volt.

A fenti kutatási témákhoz költségátmozgást kértem és kaptam a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezetétől, amelyet ezúton is nagyon köszönök.

A hivatalos meghívó szerepét – mivel a permi házaspár nem rendelkezett vállalkozói számlaszámmal – végül baráti alapon egy közeli város polgármestere vállalta, aki azonban érkezésemkor már nem viselte tisztségét. Az új polgármester szerencsére készséggel átvette elődje meghívói szerepét is, ám a helyi rendőrséget, ahol regisztrálnom kellett, ez csak mérsékelten befolyásolta, kivált, hogy nem oda, hanem a permi házaspár lakásába jelentkeztem be. Ezért a szibériai szakasz után a permi asszonnyal együtt vissza kellett mennem, hogy a helyi rendőrségnek beszámoljak kutatásaim állásáról.

Közlekedés

A Budapest–Moszkva–Perm szakaszt *repülővel* tettem meg, Permből egy hetes tartózkodás után *vonattal* mentem Pity-Jahig, ahonnan *mikrobusz*-t vitt Hanti-Manszijszkba. Pár nap múlva *hajón* jutottam el Nyizsnijje Narikariba legregibb manyisi adatközlőmhöz, Zinaida Matvejevához, aki az ünnep egyik főszervezője volt; az ő *motorcsónakj*ukon mentünk Vezsakariba és vissza. Néhány napi helyi konzultáció után *hajón* mentem tovább északra, Berjizovóba, hogy az ünnepkel kapcsolatban konzultáljak a szoszvai manyisik ill. a közép-obi hantik tudósaival, Szvetlana Popovával és Ljubov Kaslatovával is, majd ugyanígy tértem vissza Narikariba, rövidesen pedig Priobjéba, hogy *vonatra* szállva visszautazzam

Permben. Permből a regisztrációs kitérőhöz a tényleges meghívó házaspár egy barátjának kocsiját vettük igénybe. Egy későbbi hétvégére *busszal* átmentem Izsevszkbe, korábbi udmurtiai kutatóutam fő segítőjéhez, Vera Jakovlevához. Permből a helyi újságírókat szállító *különjáratú busszal* jutottam el – baráti segítség révén – egy napra Kudimkarba és vissza. A kutatás végén időpontmódosítás után *repülővel* jöttem haza. Amikor csomaggal kellett mozognom vagy a tömegközlekedés kezdete előtt kellett élnem egy-egy járatot, kénytelen voltam *taxit* igénybe venni. Hanti-Manszijszkban *busszal*, Permben *villamossal, trolival, mikrobusszal és busszal* kellett közlekednem.

Kínos közlekedési tapasztalatok, különös tekintettel az ember olthatatlan könyvéhségére

- A repülőjáratokon már csak egy darab, legföljebb 23 kilós bőröndöt vihet az ember magával büntetlenül (nekem mindig kényelmesebb volt két kisebbet vinni), ezen felül 10 kilóig terjedhet a kézipoggyász, de ebbe végre nem számítják be az övtáskát. Mindkét engedélyezett csomag-fajtának azonban nemcsak súly-, hanem méretekorlátai is vannak, és bármely mutató meghaladása esetén belföldi járaton 50-150, nemzetközi forgalomban 100-150 euró a büntetés.
- Hajón is kell túlsúlyt fizetni – poggyász-mérés nélkül Hanti-Manszijszkban nem is engednek beszállni, de a tarifa szerényebb az előbbieknél.

Szállás

Permben az első héten vendég voltam, és házigazdám azt ígérték, mire Szipibéből visszaérek, kerfennek nekem alkalmas albérletet, mert a szállodai árak horrorisztikusak, sem itthonról interneten, sem az egy hét alatt helyben nem találtam alkalmas árú szállást a városban. Hanti-Manszijszkban két szállásom volt: első éjszaka egy drágább szállodában, hogy a regisztrációra ne kelljen külön időt vesztegetnem, majd a többi éjszakát egy sportiskola vendégszobájában tölthettem lényegesen olcsóbban, ahol azonban nem foglalkoztak a vendégek regisztrálásával. A következő szállásköltség Berjizovóban merült fel, ahol a két tudós megfelelő árú megoldást talált a számomra. Permben visszatérve még pár éjszakát a meghívóimnál töltöttem, és csak július 10-én költözhettem át abba az albérletbe, amelyet az ismeretségi körükben találtak, ugyanolyan áron, mint a berjizovói Berjizka szálloda – napi 500 rubelért. Az albérlethez számos hazugság kapcsolódott, de ezekre csak apránként derült fény az után, hogy szerződötünk, beköltöztünk, a szobát 1 hónapra kifizettem, az engem ténylegesen meghívó házaspár pedig elutazott Permből. Így sikerült egy tanulságos hónapot töltenem egy kétszobás panellakás egyik szobájában orosz prostitúáltak és munkanélküli alkoholisták társ-albérlőjeként, olykor rablógylkos vendégeik társaságában. Mivel ezt a közeget hazai változatában eddig elkerülhettem, a társaság és a hozzá kapcsolódó feszültségek erősen megcsappantották a teherbíró képességet. A levéltárban szerzett új ismerése-

imtől kértem és kaptam segítséget, így a harmadik hónapomat egy három gyermekes autószerelő-ápolónő házaspár, a permják gyökerű Jevgenij Stejnyikov és családja elővárosi házában tölthettem vendégként, akik mindenre kiterjedő előzékeny figyelemükkel biztosították, hogy a kutatásaimat kellő intenzitással végig tudjam vinni. Utólag is, sokadszor is hálásan köszönöm nekik, hogy náluk otthonra lelhettem!

Kutatómunkám és tudományos segítőim

a) Nyugat-Szipéria

A három nyugat-szipériai kutatási helyszínem különböző volt mind a feladatot, mind a módszert tekintve. Hanti-Manszijszkba kifejezetten *konzultációs céllal* érkeztem, és mindkét múzeumban remek szakértőkkel dolgozhattam. Az igazgatók rendkívül előzékenyen biztosították a konzultációs lehetőséget a muzeológusokkal, akik szívesen osztották meg velem tapasztalataikat, kutatási eredményeket, elgondolásaikat, nehézségeiket. Különösen hasznos volt a konzultáció Okszana Prisztupával, a Természet és Ember Múzeumának a régészével. Szakirodalom beszerzésére is elsősorban a múzeumokban kínálkozott lehetőség, bár a remark kiadványok ára igen borsos. Az ottani konzultációval és szakirodalommal kiegészített itthoni gyűjtésemből előbb-utóbb megírható lesz az engem foglalkoztató téma.

Régi barátaim, ismerőseim némelyikével is tudtam találkozni. Gyina Gerasimova vállalta, hogy foglal szállást és megszervezi az általam kért összes konzultációt; az ő segítségével nélkül ilyen rövid idő alatt nem végezhettem volna el tervezett munkámat. A legnagyobb szakmai segítséget Zoja Lozjamovától, a Tórum Maa hanti etnográfusától kaptam. Juvan Seszaloovot súlyos műtete után egésszégileg felépülőnek véltem; sajnos nagyot tévedtem. Igen sokat adott a találkozás, beszélgetés a betegsége és kora ellenére jó állapotban lévő Jevdokija Rombangyjejevával, valamint Vlagyimir Kurikovval, Zoja Rjabcsikovával, Jevdokija Nyomiszovával, Tatjana Gogolevával, Olga Bubnovével is. Mindnyáján nagyon fontosnak tartják a magyar tudományos és művelődési kapcsolatokat, különböző idevágó témákban kértek segítséget, tanácsot, közreműködést. Az együttműködés fontosnak részének tartottam volna, hogy az I. népművészet-kutatói nemzetközi kongresszusnak (Hanti-Manszijszk, 2011. november 26–29.) legyenek olyan magyar résztvevői, akik nemcsak a magyar, hanem a finnugor népek hagyományos kultúrájához is értenek. Szomorú tapasztalat volt azonban, hogy amikor a főszervező Bubnovének és munkatársainak segítettam összeállítani a meghívandók címjegyzékét, kiderült, azon csak a külföldi egyetemeken és múzeumokban dolgozó magyar tudósok szerepeltek, róluk azonban nem tudták, hogy magyarok. A hazai intézményekben dolgozók túlnyomó többségét pedig nem vagy alig ismerték.

Terepmunkám fő célja a hantik és manysik által közpéző Ob-vidéknek nevezett terület fő szent helye, *Vesakari* volt. Az össznépi áldozatbemutatót ugyan több ízben említi a szakirodalom, ám a szertartás periodicitásáról, tartalmáról, pontos lefolyásáról, az előzetes és utólagos szakrális és világi teendőkről, a résztvevőit meghatározó rendszerről leírás nem született, és ami a fő: a célja maradt homály-

ban. Ez alkalommal sikerült olyan adatközlőkkel dolgoznom, hogy mindezen kérdésekről a közelmúltban vitével kísért előadáson számolhattam be a Reguly Társaság tagjainak és az érdeklődőknek; az anyag megírása és publikálása a jövő feladata. Fő informátoraim részben a vepszakai születésű és/vagy neveltetésű két manysi főszervező, Zinaida Matvejeva sz. Janyizorova és Galina Butorina sz. Griskina volt, részben pedig két *Берёзово*-ban élő tudós, a manysi tudatú, zürjün apától és manysi anyától származó Szetlana Popova, valamint Ljubov Kaslatova, aki hanti–manysi vegyesházasságból született és ugyanennek a területnek a másik fontos szent helyén, Kaltiszaniban nevelkedett. Mindkét tudós néprajzzal, folklórral, a helyi hagyományok kutatásával foglalkozik, és régi segítőim közé tartozik. A szertartáson a női és a közös eseményekről fotódokumentációt készíthettem, női segítőim egyike, a Vepszakaihoz nagyon kötődő Ljubov Matvejeva életében először videózott és megosztotta velem anyagát. Ami viszont a férfiak által végzett szertartáson történt, ill. szokott történni, az olyan hétepcséses titok, hogy ha lett volna is, aki dokumentálja, annak sem engedték volna meg, hogy akár nekem átadja, akár ő maga közzétegye anyagát. A feltételrendszerrel Csemyecov terepnaplójában találni tanulságos tájékoztatást.

b) Permi

A permi levéltári és könyvtári kutatás terve évek óta foglalkoztat. A Reguly manysi adatközlőivel kapcsolatos korábbi kutatásaim kimutatták azt, ami logikailag is kiszámítható: a manysik korai történelmének, demográfiajának, asszimilálásának írásos dokumentumai – pusztán közigazgatás-történeti okokból – nem lehetnek másutt, mint Permben, hiszen az Ural mindkét lejtője még az 1917-es forradalom után is egy ideig a Permi Kormányzósághoz tartozott.

Az is elgondolkodtatott, hogy nemcsak a hazai, hanem szinte a teljes finnugrisztika mennyire beleszállt a mai orosz, korábbi szovjet közigazgatás erős belső határokat kiépítő csapdájába. A nyenyecsek, a zürjének, a permiákok, a cseremiszek, csekély részben az osztyákok (ám nem határozható meg pontosan, hogy pl. a XIX. században melyik szerző kit nevez osztyáknak) és a manysik azok, akik még ma is előfordulnak az Urál mindkét oldalán; a hajdani Permi Kormányzóság területén a finnugorok közül éledek-élnek itt még udmurtok is. A mai tudomány pedig, kevés kivételtől eltekintve úgy foglalkozik a manysikkal, mintha soha másutt nem is éltek volna, mint a csupán 1930-ban létrehozott Hanti–Manysi Autonóm Terület / Körzet földjén.

Ha nagyon megengedő vagyok, akkor ezt kényelmi szempontú kutatásnak is tekinthetem: kevesebb engedélyeztetés, kevesebb egyeztetés, kevesebb ismeretség és ismertség kell akkor, ha csak ezzel a mai közigazgatási területtel foglalkozik valaki. Ugyanakkor a kutatók mentésére szolgáljon: 25 évvel ezelőtt a szovjet állampolgárok egy tekintélyes részének nem adtak személyi igazolványt, amelynek híján pedig senki sem hagyhatta el a maga közigazgatási egységét (emlékeztetül hadd hivatkozzam Vaszilij Suksin Vörös Kányafa c. filmjének az elejére). Ráadásul Permi, amely alapításától mindmáig hadipari központ, a szovjet korszakban, sőt jó

ideig utána is zárt terület is volt. A külföldi tudós pedig, csekély számú kivételtől eltekintve, a szovjet korszakban Moszkvát / Leningrádot nem hagyhatta el legálisan, ha egyszer a sors kiszámíthatatlan kegyéből oda végre eljuthatott.

Ez oda vezetett, hogy a nyugati manysik úgyszólván teljesen kikerültek a tudományos kutatás látóteréből. Persze nem csak ezért. A szinte múlt nélküli, Nagy Katalin rendeletével mesterségesen létrehozott és elnevezett hajdani gyártelepnek, amelyet ma Permnak nevezünk, mint a kormányzóság / terület / megye székhelyének magának ott voltak és vannak fő kisebbségnek a permiákok, mellettük pedig a történelmi okokból amúgy is gyanús, örökösen lázongó muzulmán tatárok és baskírok. Az a pár tuat ember pedig, aki még mindig vogulnak / manysinak tartotta és tartja magát és a mindenkori hatalom szempontjából nézve devianсан ragaszkodott / ragaszkodik a hagyományos életformájához, amúgy is a terület alig lakott északi, tajgai részeit vadászgatott) és nem volt, nincs szem előtt. Az, hogy hány évszázadnyi gyarmatosítás és erőszakos hittérítés előzte meg ezt a helyzetet, az utóbbi száz évben nem szokás vizsgálni. Mint ahogy a forradalom előtti helytörténeti, statisztikai stb. kiadványok könyvtári példányain is ott a pecsét már 1932-ből: „Ellenőrizve. Nem kölcsönözhető”.

„A múltat végképp eltörölni” majdnem sikerült, ám a peresztojka utáni szakirodalomban néha szokott szerepelni az a ma hol 13-nak, hol 28-nak számlált permi orosz állampolgár, aki bevallottan manysiként élte túl az előző időszakokat.

Az itt felvázolt történelmi helyzetkép kéthavi levéltári és könyvtári kutatás összegzése, amelyben egy szó sem esik arról, mi van azokkal, akik orosznak vallják magukat (egyesek tatárnak), már nem beszélük az anyanyelvüket (vagy titkolták), orosz ruhát viselnek (mint mindenki), eljármak a templomba (módjával), gyári munkások vagy gazdálkodó parasztok, netán kézműves polgárok, esetleg tisztviselők vagy diplomások, és csak testalkatuk, arcvonásaik, ételpreferenciáik, keresztelési-házasodási-temetési szokásaik, vogul ragadványnevek és a mélytudatuk fel-feltörő kínja jelzi, hogy asszimilált manysik.

Ehhez a helyzetképhez számtalan anyakönyv végigjegyzetelése és számos, túlnyomó részt forradalom előtti, kisebb részben legújabb-kori történelmi, statisztikai, közigazgatási, helytörténeti, idegenforgalmi, néprajzi tárgyú könyv és cikk áttanulmányozása vezetett. Ám ha nincs néhány permi értelmiségi, akivel a levéltárban ismerkedtem meg, a második hónap végén hazamenekülök a nyomasztó alberletti szomszédság elől, hiszen még egy hónapot ugyan ki tudtam volna fizetni, csak elviselni nem. Mindenképp új szállásra volt szükségem, ám olesóbbra, hogy ennivalóra is maradjon. Permi ugyanis a legdrágább öt orosz város egyike – de meghívóim utam tervezésekor számos egyében kívül erre sem figyelmeztettek.

A „lakásügyi válsághelyzet” megoldását Jan Kunturak, egy nagyszerű permi kutatónak, újságírónak és költőnek köszönhetem, aki őrangyalomként működött: harmadik permi házigazdám az ő kérésére fogadott be. Jan Kuntur (írói név) otlément alatt minden szabadidejét arra fordította, hogy konzultáljunk a manysikról, és megismertessen Permi értékeivel. Így juthattam el többek között a gliagyenovói vogul – és feltételezése szerint talán ősmagyar – áldozóhelyre, valamint egy újságírócsoport alkalmi tagjaként Kudimkarba is. Jan Kuntur szintén a nyugati manysik

eltűnését kutatja, és ugyanazzal a visszás helyzettel szembesült, amivel én: a mai permi tudományosság egy része jobban szereti figyelmen kívül hagyni, mint elismerni, hogy területe tekintélyes részén a belátható történelem kezdetén és még jóval később is a manysik elődei éltek. A témának ma alig akadnak erre szakodott helyi kutatói, akik meg szőrmentén foglalkoznak vele, szándékosan vagy véggigondolatlanul, de rendszerint súlytalanná teszik a manysik jelenvoltának minden nyomát. Hogy ez miért érdek, ha érdek, nem tudom; mennyire tudatos, ha tudatos, nem tudom; számomra teljesen irracionális. Jan Kuntur az elszánt kivétel. Átadta nekem anyaggyűjtésének eredményeit, mint ahogy én is igyekeztem minden ismeretemet, valamint a gyűjtött anyagaimat is megosztani vele. Permbe ui. az ugor népekre irányuló régészeti, történelmi és néprajzi kutatási eredményekből és kiadványokból csak az jut el, ami a neten megjelenik. Egybevágó, ám egymás kutatásától független eredményeinket közös tanulmányban lesz érdemes közölnünk, hiszen különböző forrásanyagokból jutottunk azonos következtetésekre. Verseinek, prózájának magyar kiadását rendkívül fontosnak tartom: szívbemarkolom, magas színvonalú, manysi lelkiteltű szépirodalom; fordításával már elkészültem.

Jan Kuntural egy idős újságíró, Nyina Kuznyecova és szintén újságíró férje, Pavel Vladikin ismertette össze: a nyugdíjas házaspár az első levéltári napontól kezdve azon igyekezett, hogy tudásával és kapcsolati hálójával segítse a munkámat. Új ismerőseim közül ki kell még emelnem Nagyvezsda Okorokovát, aki – Jan Kuntur munkásságával azonos szellemben és vele együttműködve – az ifjúságot célzó művelődésszervezői tevékenységével a hajdan sokféle őslakosság történelmének és hagyományainak egyenértékű múltként való elfogadását, a számos permiben ott csörgedező őslakos vér tudatának az erősítését szolgálja, irígylésre méltó találatkonysággal, nálunk is használható módszerekkel.

Elsősorban Jan Kunturnak mint a permi ugor szellemi mozgalom egyik vezéralakjának, de Nagyvezsda Okorokovának is a magyarországi finnugrisztikát övező szinte összátársadalmi kiszorításhoz hasonló körülmények között kell végnie a munkáját. Ami számomra imponáló és nagyon tanulságos volt, az az ötletességük: hogyan lehet utcára vinni, közérdekklődésre számot tartó, ingyenes és tömeges szórakozási (= észrevétlen művelődési) lehetőséget biztosító formákat találni annak a tudatnak az erősítésére, hogy finnugorok (is) vagyunk.

Csak egyetlen példa: Jan Kuntur dramatisztizálásában utcaszínházi produkcióként színpadra vitték Mihail Plotnyikov *Jangal maa* című orosz nyelvű műposztát, amelyet Plotnyikov a saját terepgyűjtése alapján a vogul epikus költészetből állított össze; a dramatisztizált változat a Permi terület legkülönfélébb helységein volt látható. Nekem már csak a műsorfüzet jutott, és megnézhettem a nagyszerű stílusérzékkel létrehozott jelmezeket és egyéb kellékeket is. Közben azon tűnődtem, hogyan lehetne Magyarországra hozni az előadást. És főleg: valami hasonlót csinálni a magas tudomány eredményeinek népszerűsítése érdekében. Különben ugyanis marad a sumér.

Ebből a megközelítésből is nagyon tanulságos volt számomra a kudimkari nap, amelynek során azt tapasztalhattam: a modern művészeti eseménysorozat, amely az ideai kulturális főváros rendezvényeinek egyik eleme volt, tematikailag a perm-

ják kultúra összetevőire épült. Olyan mozzanatok is belekerültek, mint a Kudim Ost egy lakótelep tűzemeletes panelházának oldalfalán ábrázoló óriás-graffiti létrehozása, majd pogány szertartással történt felszentelése, vagy egy másik permjaki epikus folklór-alkotás szereplőinek megjelenítése a minimal-art eszközeivel, a szűkös anyagiakra tekintettel fonalból és drótból. Hatalmas ováció kísérte (és nemcsak a fiatalok körében) a Permjak Népi Együttes és két német rapper közös produkciójaként előadott permjaki népdalokat is.

Érdekes volt egy órácskára találkozni a tkp. egyszemélyes Permi Orosz–Magyar Baráti Társaság alapítójával, a magyarul igen jól beszélő Gyukin Szergejjel is.

Munkám roppant fontos célja volt a nyugati manysikra vonatkozó szakirodalom gyűjtése. A könyvesboltok szoba se jöhettek: helytörténeti, honismereti kiadványt is alig találtam, nem hogy ennyire speciális szakirodalmat. Némi segítséget jelentett, hogy a Permi Pedagógiai Egyetemen röviden konzultálhattam Alekszandr Cser-nih etnográfus professzorral, aki megajándékozott néhány kiadvánnyal és egy bibliográfiával gyűjtéssel. Ennek alapján kezdtem meg szakirodalmi gyűjtőmunkámat a Permi Területi Gorkij Könyvtár helytörténeti osztályán. A könyvtár üdítő sajátossága, hogy nemcsak engedélyezi, hanem ajánlja is a fényképezőgépes gyűjtést, ezért ottani munkám eredményeinek nagy része digitális fotó formájában létezik.

A legfontosabb könyvalakú információt azonban nem a könyvtárban találtam meg, hanem a Permi Allami Levéltár egyik dokumentumaként: ez az 1869-es adatokat összefoglaló Permi Kormányzósági Helységnévtár, amely Szentpéterváron jelent meg 1875-ben. N. Stiglic mindenre kiterjedő, hihetetlenül széleskörű tárgyi tudást tükröz, remek szakirodalmi alapokra épülő bevezetője monográfikus érteket mutat. A levéltárban azonban – mivel a kötet dokumentumként szerepel a katalógusukban – fotózásról szó sem lehetett, csak körmölésről, a terjedelmes szöveg fénymásolását ugyanis nem tudtam kifizetni. Ám annak a csábításnak lehetetlen volt ellenállnom, hogy szakmai gyűjteményemet ne gazdagítsam a kötet mellékleteként közreadott kormányzósági térkép digitális másolatával. A Reguly és Munkácsi kutatóúja között féldőben készült térkép nagy segítség lehet minden olyan helyzetben, amikor az ember földrajzilag is érteni és értelmezni akarja az adatait. Márpedig a nyugati manysik kutatásában ez nélkülözhetetlen.

Vészjelzés

Adatközlőim segítségével a közép-obi manysik dialektusának összesen 11, azaz TIZENEGY ELŐ BESZÉLŐJÉT számláltam össze, a legfiatalabb is 60 évesnél idősebb; a következő nemzedék már nem beszél anyanyelvűjarsát, mert az iskolában – ahol és ameddig egyáltalán – a szoszvait oktatják, így azt is tönkreteszik vele, ami egy gyerekre otthon esetleg ráragadt. A nyelvjárási beszélői között értelmiségi nincs, céltzontan senki nem kutatja.

Akad-e valaki a magyar nyelvészek között, aki ebben a helyzetben meglátja élete egyik nagy lehetőségét és a lehető legsürgősebben elvégzi ezt a pótolhatatlan terepmunkát???

Vándor Anna

ISMERTETÉSEK

Albertina Ivanova

Соло скрипкалан соната. – Sonate für Solovioline – Sonate pour violon seul – Szonáta szólóhegedűre. Szombathely, 2010. 44 old. + CD

2010-ben a Pusztay János által kezdeményezett „LiteraUral” sorozatban az udmurt Mus Nadi négy nyelvű kötete után (ld. erről Finnugor Világ, 2010. március) Albertina Ivanova mari költőnő könyve látott napvilágot.

Albertina Ivanova 1954 augusztus 11-én Marij El dél-keleti részén, Sojdom faluban született. A költőnő első versei 1970-ben Kuzsener község helyi újságjában, az *Üzsarában* („Hajnal”) jelentek meg. Később a jövőző költőnő a *Jamde lij* („Légy készen”) c. újsággal kezdett együttműködni. Felsőfokú tanulmányait a Mari Allami Egyetem Történelem és Filológia Karán végezte, ahol Nyikolajev Szemjon Vasziljevics költő felbecsülhetetlen segítséget és támogatást nyújtott neki. Albertina Ivanova azóta is élete legjobb tanárának és barátjának tartja a költőt. A fiatal művész költeményeinek első komoly bemutatkozása a *Kecsan erdene* („Egy napsütéses regelen”) c. önálló kötet volt, amelyet 1976-ban még az egyetemi évei alatt jelentetett meg. Később megjelent kötetei is azt mutatják, hogy Albertina Ivanovát az önkifejezés motiválta költészetében, ő mindenképpen szerette volna megosztani az olvasóval az érzéseit, a világhoz való viszonyát, egy-egy esemény kiváltotta gondolatait. Eddig a már említett elsőn kívül a következő kötetek jelentek meg: *Kalaszynem tylat* („Mondanék neked”, 1982), *Sincsavas oncsen* („Szentől szembe”, 1988), *Sonaat viiulisoolole* („Szonáta szólóhegedűre”, 2008), *Szukszo vacsümbak vola* („Az angyal felszáll a vállamra”, 2009) és *Kunam ginat* („Valamikor”, 2010). 1984-ben az egyik neves moszkvai kiadó – a „Szovremennjyik” („Kortárs”) – orosz nyelven jelentette meg a költőnő *Korotkoe leto* („Rövid nyár”) c. verseskötetét, továbbá 1999-ben orosz olvasók számára az *Tak i zivjot moja dusa* („Így is él a lelkem”) c. kötete jelent meg. Albertina Ivanova verseit az énekesek is kedvelik, eddig az ő műveiből körülbelül száz dal született, néhány szám már igazi slágerré vált.

A Szombathelyen kiadott kötet alapjául *Sonaat viiulisoolole* („Szonáta szólóhegedűre”) c. verseskötete szolgált, amely 2008-ban Tallinnban észt, mari, orosz és angol nyelven jelent meg. A Magyarországon megjelenő kötetek az eredeti szövegen kívül német, francia és magyar fordításokat közölnek, és nagyon fontos megjegyeznünk, hogy a kötethez egy CD is társul hangfelvétellel mellékletként, ahol a költőnő felolvassa a könyvben megtalálható verseit.

Mindennapi életünkben, amikor a költészethez fordulunk, nemcsak a valóságot igyekeznünk szemlélni a költő tükrén át, hanem az emberi lélek, érzelmek, viszonyulások kifejezését is szemlélhetjük. Ezt egyértelműen bizonyítja a *Szonáta szólóhegedűre* c. kötet is. A könyvbe bele vannak sűrítve a létezéssel, a reménnyel kapcsolatos kérdések és a szerző csalódásai. A versekből fájdalmak és

szorongások, a tökéletességre és a gyönyörűségre irányuló elítikolt törekvések olvashatók ki, továbbá az élet legfontosabb feladatait és a szerelem örök kérdéseit látjuk érintve bennük. Az is bátran elmondható, hogy a költőnő mindegyik verse érzelmekkel teli, pozitív érzések mellett szomorúsággal és fájdalommal is. A kötet nyitó versében – *Serpenyőkben csalóány sül megint* – a költőnő rögtön azzal foglalkozik filozófikusan, hogy mi jelen világunkban csak a mai napnak élünk, senki sem gondol arra, mi tesz holnap, holnapután vagy egy év múlva, a jelenben az érzelmek hátterbe szorulnak és a mindennapokban gyakran csak testi vágyaink kielégítésére törekszünk. Albertina Ivanova itt költői szívével hangosan gondolkodik azon, hogy a világ valaha meg tud-e változni. A kötet második verse pozitív szemléletű, címe: *Alszik a gyermek*. Itt nyugalommal, békével és csenddel találkozunk, a költőnő pozitív érzelmi kicsengései a ritkábbak e kötet verseiben. E vers felsejtéseket is ébreszt, lehet, hogy a költőnő a saját fiáról írta ezt a verset még sokkal korábban, vagy e vers visszaemlékezésként született, de az is lehet, a vers csupán költői fikció, nincs köze a valósághoz. Meg kell jegyeznünk, hogy az anyaságról és a fiáról írt versei között nagyon szomorúak is vannak. A *fiamnak* c. vers szintén tele van keserőséggel, lelki fájdalommal, megválaszolatlan kérdésekkel, ez mind azt sugallja nekünk, hogy a gyermekvállalás Albertina Ivanova számára nem csak örömmel, de magányossággal és csalódottsággal is járt, mert a költőnő a versei szerint elvesztette a gyermekét (ennek a ténynek valóságos alapjával nem foglalkozunk).

Fia eltavozása után a magány a költőnő más verseibe is átköltözik, az anya lelke üresen maradt. *A kőhegy csúcsára hágva* c. versében Albertina Ivanova így ír erről:

A kőhegy csúcsára hágva
ordítani kétségbeesve!
Ó, Istenem, a rút magányban
támaszom hol keressem?....
.....Ó, páros póznáim farsang telén
csupán a fiam volt a támasz.

Annak ellenére, hogy a költőnő elvesztette a fiát, ő tovább él a szívében, a verseiben, a költészetében, a művésznő mindig is úgy fordul hozzá, mint egy élő emberhez. Albertina Ivanova ebben a könyvében bemutatott verseiből megtudhatjuk, átéltetjük, mit is jelent egy anya számára a fia, és milyen lelki és fizikai támaszt vesztett el a költőnő (ld. pl. *A kis résben csillagfény leszek, Dalolnék én, Fiamnak* c. verseit).

A szerelemről írt verseiben leggyakrabban a gyöngédség bukkan fel, ami az ő olvasatában nagyon közel van a sajnálathoz. Albertina Ivanova szerint csak az az ember képes szeretni, aki sajnálni is tud. A gyöngédség fogalmával több versében is találkozunk, pl. *Föltélt a lelkem, föltélt, Hó az égből és Vagy fáradtsággá vált*. E versekből az következik, hogy a költőnőnek hiányzik a szerelem, a sajnálat, a boldogság. A szerelem szót nem találjuk a magyar fordításban, de a versek hangulata magáért beszél. A költőnő a gyöngédséget a fehér hóhoz hasonlíja, ami

hull az égből, abból a világból, ahol a szerettei élnek. Az Albertina Ivanova féle szerelem fogalom mellett a legfontosabb helyet itt is a magány foglalja el. Az életrajzkutató szemével nézve, verseiből könnyen adódik a következtetés, hogy a költőnőnek a szerelemmel kapcsolatos tapasztalatai nem voltak szerencsések...

A kötetben többször találkozunk olyan szavakkal és kifejezésekkel, amelyek vörös fonalként futnak végig az egész könyvön. Ilyen, pl. a „fehér csikó”, amely *Fehér csikó* és *Mi az idővel változunk* c. verseiben is szerepel. A költőnő a fehér csikót összehasonlíja az életével, a fiatalágával, ez egyfajta reményt jelent számára a szép jövőben, ami azonban nem teljesül be. A boldogság is fehér csikóként fut el előle.

Véleményem szerint a magyar fordítások szépek, általában pontosan visszaadják a mari költőnő mondanivalóját és a magyar olvasók számára is érthetővé teszik egy mari nő mindennapi érzéseit, aggodalmait, szenvedélyét, egy gyermekét elvesztett édesanya szenvedéseit, keserűségét az életben és csalódottságát is. Azonban itt szóvá kell tennem, hogy néhány helyen rosszul fordított kifejezésekkel és szavakkal találkoztam, bár az is elfordulhatott, hogy én értelmeztem helytelenül. Lássunk néhány példát. Az *Alszik a gyermek* c. versben az utolsó sor így szól: „Így indulna sorsa?”, a mariában viszont a következőt mondja a költemény: „Vagy így az álomban látom a sorsát?”. Természetesen, sok szempontból közel áll egymáshoz ez a két sor, mind a két mondat az alvó gyermek sorsára utal, de míg az elsőben a versek szerzőjének az aggodalmait látjuk, az eredeti mari szöveg arra törekszik választ adni, hogy ezek a költőnő álmokképei-e a gyermek sorsát illetően, vagy ez a valóság. A *Mi az idővel változunk* c. versben is találtam néhány eltérést. Itt pl. hiányzik „...келшыде цадак келуер...” verssor, amely magyarul kb. így szólhatna: „annak ellenére, hogy nem tetszik, mégis helyesnek mondom”. Ugyanitt az utolsó verssor így hangzik: „szárnyas csikód ne lenne néked”, a mari versben pedig azt olvassuk, hogy „többé nem leszek olyan, mint a szárnyas csikó”. Ha nem figyelünk ezekre az apróságokra, azt mondhatjuk, hogy a fordítás jó, mert metaforikusan kifejező, hogy a szárnyas csikó nem más, mint a költői alany a harmadik személyben. A *kis résben csillagfény leszek* c. versben az első versszak harmadik és negyedik sora így szól magyarul: „Eljegesedhet-e szíved/ha gyöngé napfényeddé válok?” A mari versben a következőképpen hangzik ez a két sor: „talán a jég elolvad a szívedben, ha gyöngé napfényeddé válok”. Nekem úgy tűnt, hogy a magyar verssor az eredetinek éppen az ellentétét fejezi ki.

Az utolsó verset – *A költő és az Isten* – különösen megkedveltem. Itt a költőnő mintha ráébredne arra, hogy mi is az oka nehéz sorsának. Maga az Isten válaszol az ő örök kérdésére, aki szerint az igazi költő boldogsága maga a szenvedés:

Költőnek Isten így felelt:

– a költő sorsa már ilyen –

ő egész világot terelget,

Csengőként így rázom a lelked.

Türve nyomort – gazdag lehet,

A boldogság békében elmegy...

A CD-lemezen elhangzó versek még közelebb hozzák hozzánk a költőnő egyéni világát. Mondanom sem kell, hogy ezt az anyagot akár irodalmi, akár nyelvi órákon kiválóan lehet használni, azonban figyelembe kell venni azt, hogy a felolvasott versek sorrendje egy kicsit eltér a könyvbéli sorrendtől.

Végezetül meg kell említenem, hogy Albertina Ivanova jelenleg az „Oto” kiadót vezeti. Az ő kezdeményezésére 2010-ben udmurt, komi és moksza költőnők négy nyelvű verseskötetei jelentek meg (pl. az udmurt költőnő esetén a versek udmurtul, komiul, mariul és mokszul olvashatók). Így az észt többnyelvű kötetek példáját már másutt is követik. Hogy megmutassa a fiataloknak: világirodalmi alkotásokat anyanyelvükön is lehet olvasni, Albertina Ivanova orosz és észt költők verseit ültette át mari nyelvre.

A *Szonáta szőlőhegedűre* c. verseskötet az ELTE BTK Finnugor Tanszékének könyvtárában megvásárolható. Mindenkinek, aki érdeklődik a mari nyelv és irodalom iránt, szívből ajánlom.

Szajpaseva Anasztaszija

Sofi Oksanen: *Sztálin tehenei*

Kommentárok egy könyvismertetéséhez¹⁵

A *Finnugor Világ* 2011. szeptemberi számában jelent meg F. F. recenzója Sofi Oksanen *Sztálin tehenei* (*Stalinin lehmät*) című regényéről. A könyv sokrétű, helyenként zavarba ejtő is, és sok kérdést ébreszt az olvasóban. Ezúton szeretnék a saját megfigyeléseim közül néhányat hozzáadni a fent említett ismertetéshez.

Sofi Oksanen eddig megjelent regényeit joggal tarthatjuk feministának. Kritériumként természetesen nem elég az, hogy az író nőnemű. A feminista irodalom (csakúgy, mint maga a feminizmus), nem tér bele egyetlen pontosan körülhatárolt kategóriába. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a jelenség világosan megkérdőjelezi az elfogadott értékeket, és témái között gyakran szerepel a nők szexuális vagy társadalmi mellőzöttsége. A központi témák közül megemlíthetjük még a következőket: a nők testtudata és szexuális tárgyiasítása, az elérő férfi és női valóság ábrázolása, fejlődéstörténetek, sőt, terápiás irodalom, a családi idill megkérdőjelezése és az anyaság mítoszának lerombolása, valamint a nőiséghez kapcsolódó régi mítoszok leporolása. Ezeknek a témáknak a fényében a *Sztálin tehenei* c.

¹⁵ Általában nem szoktunk egy könyvről két ismertetést közölni. Most mégis kivételt teszünk, mert Kirsi Podschivalow írása sok új és fontos észrevételt tartalmaz. A szerk.

regényt a leghatározottabban feminisita műnek tarthatjuk. A legnyilvánvalóbb kérdéssé az egyes szám első személyű elbeszélő testudata válik, valamint az az íránt való szűntelen érdeklődés, hogy „mi történik bennem”.

A szépirodalom értelmezésénél az olvasó teljes joggal használhatja intuícióját is. A szöveg jelentésrétegei nem tűnnek fel pusztán a denotációk összességéből – és éppen ez teszi a szöveget szépirodalmivá. Például a könyv címe, *Sztálin tehenei*, az észak- vagy közép-európai valóság felől nézve idegennek, sőt különlegességre törekvőnek tűnhet. Ahogyan F. is említi, a Szovjetunióban a kecskéket gyakran Sztálin teheneinek csúfolták. A legtöbb európai nyelvben van arra példa, hogy a 'tehén' szó a nőket megnevező pejoratív szitokszóként használatos. Az én értelmezésem szerint Oksanen ezt a megnevezést a főszereplő által gyermekként látott prostitúáltak jellemzésére használja¹⁶ (67–70. o.) – vagy éppen a többi, a Szovjetunióhoz tartozott Észkországból élő nő jellemzésére, akik erősen különböztek az akkori finn elképzeléstől. Az elbeszélő gyermekkorában Tallinn utcáin „a gyévuskák és mánskák és natasák és szvetlánák” (392. o.) lépegettek.

F. F. a könyv témáit a következőképpen mutatja be: az anya csencselése, Anna bulimiával kombinált anorexiája, az észtek élete a megszállás éveit alatt. Ezeket a könnyen észrevehető témákat egy közös tényező kapcsolja össze: az élelmiszer korlátozása (az élelmiszerjegy-rendszer) és annak a hatalom eszközeként való használata. Az anya történetében a valódi étel helyébe a nyugati fogyasztási cikkek lépnek a csencselés és a hatalom eszközeként. A Szibériába deportált idősebb nemzedék is arra kényszerült, hogy állandóan foglalkoztassa őket az élelem és annak hiánya, pl.: „*Osvald fogai lassanként kihullanak. Mennyi lehet a súlya? 40 vagy 50 kiló?*” vagy „*A napok 300 grammos kenyérdarabokká váltak, az ünnepnapok merőkanálnyi leveseké*” (239. o.). A Szovjetunióban játszódnak jelenetekben az élelemnek világos csereértéke van: „*Sofia nekilát a szeszfőzéshez, és alkhoholn kívül vizet még vaját és sertéssonkát is a Rohuküla kikötőjébe az építkezés orvosának. Hálából az orvos tanácsot ad Arnoltnak, hogyan mehét betegszabadságra.*” Ezekben az elbeszélésekben, amelyek az előző nemzedékről szólnak, az élelemhiánnyal történő visszaélés a külső hatalom eszköze volt. Ezzel szemben a főszereplőt illetően már belső eredetű, mivel ő maga az, aki szigorúan korlátozza saját kalóriabevitelét. A könyvben leírt táplálkozási zavar lényegében a főszereplő testképéhez és annak kontrollálásához kapcsolódik, de a dolgot abból a szempontból is vizsgálhatjuk, hogy vajon a test kontrollálása a főszereplő számára jelent-e valamilyen másfajta „valutát” is. Ehhez kapcsolódó eszközökkel ábrázolja például a veszteség fájalmát és saját identitásának két kultúra között való ingadozását is: „*Félelem, ami szégyemmé változott, miután minden számomra nyilvánvaló és természetes dolgot tiokolni kellett anélkül, hogy a miérjét megértettem volna*” (82. o.). Lehet-e a gyermeki test táplálkozási zavar segítségével való fenntartása akár az eltűnő gyermeki emlékekbe való kapaszkodás?

Olvasóként figyelembe veszem, hogy a dramaturgiát tanult írók önkényesen kezelik a szöveg felépítését. Sofi Oksanen is játszik a struktúrával: ami véletlen-

szerűnek tűnik, az valójában alaposan átgondolt megoldás. Az orosz formalizmus terminusait használva, az elbeszélés fő narratív egységei a „fabula” (orosz *fabula*, angol *story*), amely a tulajdonképpeni történetet jelenti; valamint a „szűzsé” (orosz *sjužet*, angol *plot*), ami alatt azt értjük, hogy hogyan mondják el, hogyan kezelik a történetet a narrációban vagy a szövegben. A fabula és a szűzsé nem mindig halad azonos kronologikus sorrendben, így a *Sztálin tehenei* is a jelen eseményeinek és a visszaemlékezéseknek a váltakozásából épül fel. Első olvasásra ez a váltakozás esetlegesnek és motiválatlannak tűnik. Csak többszöri alapos olvasás után körvonalazódik a műben rejtőző tényleges szerkezet. Érdemes a könyvet egyszer úgy is elolvasni, hogy az 1941-es év eseményeivel kezdjük (236. o.), vagyis nem a történet elbeszélésének (szűzsé), hanem kifejezetten a történetnek (fabula) a sorrendjében olvassuk, az évszámok által jelzett sorrendet követve. (Habár Anna gyerekkora és az egyes szám első személyű elbeszélő jelene évszámok nélkül van megírva.) Így nézve, a három vagy négy különböző időben játszódó történet helyett kirajzolódik egy kronologikusan haladó, spirálba csavarodó, megérintő családtörténet. Az elbeszélés megkapja a szükséges koherenciát, és mi elkezdünk benne felfedezni a korábbiaknál érdekesebb érintkezési pontokat a három nemzedék között.

Mindenesetre világos, hogy nem minden narráció érdekel minden egyes olvasót – de az olvasónak szerencsére van lehetősége arra, hogy bármikor félretegye a könyvet, és helyette egy számára érdekesebb történetben mélyedjen el. Ne felejtsük el azt sem, hogy a könyv megjelenéséről nem maga az író dönt, hanem végső soron a kiadó. Végül pedig emlékeztetnék arra, hogy a lényegretörés nemes képességét mindenki gyakorolhatja, aki ír – mind az író, mind a kritikus!

Podschivalow Kirsi
(fordította: Bíró Bernadett)

✱

¹⁶ Az oldalszámok a magyar fordításra utalnak.

„A nyelv a lélek ujjlenyomata”

Bengt Pohjanen: A csempészkirály fia

Fordította: M. Bodrogi Enikő, Koinónia, Kolozsvár, 2011.

Amikor számba vesszük a világ nyelveit, sokkal gyakrabban bándódnak a nyelvek kihálásán, mint ahányszor új nyelv születésének örülhetünk. Pedig a mi nyelvcsaládunkban is szaporodnak a nyelvek, különösen a balti-finn ágban. Az észti irodalmi nyelv mellett most próbál önállósulni a déli nyelvjárás, Finnország határain kívül pedig két finn nyelvváltozatot ismertek el – valószínűleg mindkettőt a kihálástól mentve meg ezzel. Legutóbb, 2006-ban az Észak-Norvégiában beszélt kvén nyelv lett önálló kisebbségi nyelv, korábban pedig, 2000-ben a svéd országgyűlés vette törvénybe, hogy az Észak-Svédországban beszélt finn nyelv, melyet beszélői *meänkielnek*, a 'mi nyelvünk'-nek hívnak, kapjon hivatalos kisebbségi nyelvi státust.¹⁷

A méenkieli önálló nyelvvé válásának folyamatában fontos szerepet vállalt Bengt Pohjanen, akit méltán nevezhetünk a Tornio-völgyi kisebbség apostolának. Íróként, újságíróként, kulturális mindenesként a lehető legváltozatosabb módokon küzd azért, hogy népe és nyelve polgárjoghoz jusson Svédországban.

Ahhoz, hogy jobban megértsük az észak-svédországi finnek helyzetét, 19. század eleji eseményeket kell felidézni. 1809-ben az éppen aktuális orosz–svéd háború lezárásaként Svédország keleti tartományá, azaz Finnország orosz kézre került. A Tornio folyó ekkor lett határfolyó a svéd és az orosz birodalom között. „A határ családokat, földeket és vagyonekat hasított ketté. És kettévágta a nyelvet, amelyet évszázadok óta beszéltek ezen a területen” – írja Bengt Pohjanen a magyar fordításhoz szánt előszavában. Ekkor kezdődött az észak-svédországi finnek csángósodása. Kimaradtak azokból a folyamatokból, melyek révén a finn nyelv a nemzeti kultúra és művelődés nyelvévé vált, azaz elkerülte őket a nyelvújítás, másrészt pedig nyelvjárásuk önállósodott, és számos svéd jövevényszóval gazdagodott. Ugyanaz történt tehát, mint a moldvai magyarok esetében is: az ő archaikus nyelvükben sok olyan belső fejlődésű és román jövevényszó van, melyek a magyar köznyelvben ismeretlenek, de hiányoznak belőle az utóbbi kétszáz év magyarországi lexikális innovációi.

Nem először olvas regényt a magyar olvasó a Tornio folyó néperől. 2005-ben jelent meg a Polar Kiadónál Mikael Niemi *Popzene Vitrolából* című regénye Kertész Judit fordításában. Niemi svédül ír, az ő szövege mögött csak itt-ott bujlik elő az elfelejtett anyanyelv. Neki már a szüleit nyelvváltásra kényszerítette a hatékony svéd iskarendszer. Niemi regénye ugyanott játszódik, mint Pohjanen, de egy évtizeddel később, az 1960-as években.

Bengt Pohjanen 1944. június 26-án született, a Tornio-menti Pajala járásban. Ez a regény cselekményének kezdete és színhelye. Ugyanott is ér véget, a nagyapja

¹⁷ Az ismertetendő regényben a fordító az új nyelv nevét a kifejtéshez leginkább közelálló magyar helyesírással „méenkieli”-nek írja, a továbbiakban mi is úgy használjuk.

temetésének a napján, 1955. április 24-én. E két dátum közé beférnek a szűkebb és a tágabb haza eseményei, a világháború vége, az új világregd és a svéd jóléti állam kialakulása, a hidegháború kezdete, de egy kisleány eszmélése is, ahogy fokozatosan – anyanyelvén keresztül – birtokba veszi a világot. Emlékképekből, a családi legendárium történeteiből, levéltári adatokból és újsághírekből áll össze ez a tíz év, mely tele van fűrésztörténetekkel. A háború utáni szűkös időkben, amikor még Svédországban is jegyre adták a kávé, virágzott a csempészet a finn–svéd határon. Az író apja volt a csempészek főkolomposa, aki nem ismert lehetetlent. Bármit megszerzett, bármit elintézt, nem állhatták útját sem határőrök, sem vámosok.

Az író szülőföldje, Pajala már a XIX. században felkerült Észak-Skandinávia szellemi térképére. Itt tevékenykedett ugyanis Lars Levi Læstadius, a gyújtó hangú prédikátor, tudós lelkész, a finnek, lappok és svédek ébresztője. Az ő nevét viselő kegyességi irányzat, a lestadianizmus nemcsak Skandináviában hatott, hanem a tengeren túl is, és máig rányomja a bélyegét a Tornio-völgyi kisebbség életére és gondolkodására. Anyja révén Pohjanen is beleszületett ebbe a mozgalmába, anyanyelve részben ebből a forrásból táplálkozik. „Gyermekkorom lestadianus áhitatai egy nagy, végeérhetetlen karnevállá olvadtak össze, hatalmas színjátékká, amelyben nem volt különbség közönség és előadók között; a világi színházzal szemben itt senki sem csupán néző volt, hanem mindnyájan részt vettek a darabban.” (111)¹⁸ „Finnül szólnak az énekek, a szavak pedig a mi saját nyelvünkön. Dal és beszéd egymásba fonódik. Valami nagy-nagy boldogság tölt el, és biztos vagyok benne, hogy most eljött az ország, amely soha nem ér véget. Az örökkévalóság vendége vagyok.” (116)

A kisleány családjában istentagadók is voltak, s hamar megtapasztalta, hogy mindkét oldalon vannak jó és rossz emberek egyaránt. Egyébként is, ez a határvidéki, sehova sem tartozó népcsoport nyitott volt mindenféle szélsőségre. Elevenen éltek közöttük a babonások, de táptalajra találtak körükben a kommunista eszmék is. Pohjanen így foglalja ezt össze: „ki találhatta ki ezt a helyet, ahol ennyi vallásos és politikai szekta működik, s egyébként tisztára olyan, mint valami utazási iroda, állandóan jönnek, mennek az emberek. Minden szektának van politikai ellenpártja, és minden egyes politikai eszme térdre kényszerít ebben a hófűtta pusztában egy vallásos aszkétát. (...) Minden egyes bűnbánóval szemben áll egy nemi szabadságot valló, és minden hívőre jut egy meggyőződéses istentagadó. Minden történet kitalálójának utánozója is van, s amikor Isten templomot épít, melléje azonnal kápolnát emel a Sátán.” (141)

Pohjanen három nyelven ír: svédül, finnül és méenkieliül. Ezt a regényét először svédül írta meg, de a finn fordítás előbb jelent meg (2006), a svéd eredeti csak utána (2007), végül pedig a Pohjanen által újraírt méenkieli változat (2009). Gazdag, metaforikus nyelve bizonyára próbára tette magyar fordítóját M. Bodrogi Enikőt is, akinek úgy sikerült átültetni a regényt a mi nyelvünkre, hogy azonosulni tudunk a szerzővel. Ebben nyilván nagy szerepe volt annak is, hogy a fordító, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem docense évek óta jó kapcsolatot ápol az íróval,

¹⁸ A zárójelben lévő szám az idézet regénybeli oldalszáma.

valamint odaadással kutatja, oktatja és népszerűsíti a méenkielít. A regényhez kapcsolódó, általa írt Utószó is erről tanúskodik.

Pohjanen színpokázó stílusának illusztrálására hadd idézzek néhány közmondás-számba menő, tömören megfogalmazott igazságot, meglepő hasonlatot. Ezek lehetnek a szerző saját leleményei, de a méenkieli beszélők közös tapasztalata, kincse is: „Honnan ismerem meg a kommunistát? Onnan, hogy rettentően fősvény, és mindig a pénz után lohol.” (52) „A szükségszerű hazugságok mindig svédül vannak, ezért nem is lehetnek olyan veszélyesek, és bűnnek sem számíthatnak. Svédül talán nem is ért az Isten. Svédül az urakkal beszélünk, finnül az Istennel. Lapul biztosan a kutyaikkal.” (72) „A józanság és a család az a kettős alap, amelyre az ország épül. Az új kor e két tartópillért rohamozta meg, sikeresen.” (77) A folyó „nyaranta habot hány, mint az epilepsziás kommunista, aki folyton utópiát öklendezi ki magából.” (49) „Úgy éreztük, a svédek lenéznek, mindenben kívülről rekedtünk, mint valami fagyos tobozt kapargató, éhes, árva mókuskölykök.” (79) „Mikor svédül beszélünk, káromkodhatunk, mint az egyszerű kalendárium-készítő december végén, hogy szitkozódás közben ráérjünk keresgélmi a szavakat.” (79) „A hazugság olyan, mint az uborka, ma a szádban van, holnap kijön az alfeleden.” (79) „Előítéletek nélkül a svéd éppen annyira nem boldogul, mint a ruszki vodka nélkül. És ezt nekünk le kell nyelnünk, mint a csukamájolejat, abban a reményben, hogy egy napon majd megértjük a hasznát, sőt, még hálásak is leszünk, hogy nem lett belőlünk angolkoros.” (79) „Az eget mintha ezernyi fényes szöggel verték volna ki. Földi időnket a Sarkesillag méri. Most úgy csillog, mint valami jégcsap a mennyei atya szakállában.” (90) „Az iskola megnyitja előttem duzzasztógátja zsillipeit, s a tudás zúgva hömpölyög át a tantermen, mint a jég-zajlás a völgyünkön tavasszal. Teljesen összezavarodom tőle, akár a Kromukoski zúgó vize.” (122)

Ismertetésem címétől is Pohjanen egyik metaforáját választottam: „A nyelv a lélek ujjlenyomata.” (31) A regény amellett, hogy a háború utáni zavaros évtized krónikája, egy kisgyermek helykereséséről is szól a szűkebb, majd tágabb közösségben. Mindez a tájékozódás szorosan összefügg a nyelvvel. A kis Penktti (ez a Bengt finnesen ejtett alakja) korán szembesült azzal, hogy ő csak alattvaló, nem pedig állampolgár, mert nem svédül, hanem „ganajnyelven” beszél. Penktti gondolatait bármely kisebbségi sorban élő magáénak vallhatja: „A svéd szavak előtt olyanok láttam a világot, amilyen valójában: a folyót folyónak, az erdőt pedig erdőnek. Most azonban még nehezebb megértenem ezt a világot. Hogy lehet ugyanannak a dolognak annyiféle neve? Hirtelen minden sokféle lesz, úgy, mintha egyvalami többvalami lenne.” (123)

„Nyelvem határozza meg emberi értékemet. Csupa jóindulatból egyes tanítók a gyerekek haját húzzák, körömist, intót adnak, és bezárják őket órák után, ha finnül kezdenek beszélni. Így akarják a gyerekek méltóságérzetét növelni. (...) Életemben sokszor kívántam, bárcsak az apám tanító lett volna, vámos, rendőr, vagy leg-alábbis a politikában hívó ember. Akkor a svéd az első nyelvem és anyanyelvem lett volna. Akkor a méenkieli nem tisztított volna engem félre (...). Meänmaaban, a

mi földünkön az emberek egyenlőtlensége már az anyaméhben kezdődik, és nyelvi alapú.” (31)

„Csak aki háttérbe szorítva keresi a szavakat, tudja és érzi, mit jelent szavak nélkül élni. Akinek első nyelve a svéd, teljesen más bolygón lakik, mint mi, méenkieliek. Ők fel sem fogják a mi dolgainkat. Az a nyelv, amelyet életünk első három évében beszélünk, anyanyelvünk. Ezt állítják a nyelv kutatók, a nyelvészek. Akinek svéd az első nyelve, annak svéd nyelvű a világa, akinek meg méenkieli, annak a világa is méenkieli nyelvű. S ezek a világok soha nem találkoznak egymással.” (127)

A kisfiút az iskola szakítja ki anyanyelve paradicsomi világából, svédül szerez műveltséget, de utána felárad benne a vágy, hogy anyanyelvét is az önkifejezés legmagasabb szintjére, az irodalom magasába emelje: „Nem akarok többé idegen, látogató lenni mások valóságában. Meg kell tanulnom finnül, igen, azt a finn nyelvet, amelyet mi beszélünk, és amely még nem létezik, de szívem alatt hordom, mint egy magzatot, és amely már régóta várja vajúdasomat és világra jöttét. De még fel sem fogom azt, hogy meg akarom szülni anyanyelvemet. Ha én magam koraszülött vagyok is, saját nyelvem világra hozója akarok lenni. (...) Az én nyelvem élni kíván, mint minden nyelv, friss levegőt szívni, lélegezni és szagolni, nevet adni a virágoknak meg a halaknak, mesélni és vitázni, dalolni és sírni, más nyelvek között nyelvnem lenni. Meg akarom szülni ezt a nyelvet, s azután másoknak is segíteni a világra hozatalban. A nyelvem bábája kívánok lenni.” (179–180)

Hadd zárjam ismertetésemet az írónak egyenesen a magyar olvasókhoz intézett szavaival: „2000-ben a méenkieli kisebbségi nyelvi státust nyert. Saját nyelvem most már része a világnak. Ezzel együtt műveim is szeretnének a világirodalom részévé válni. Remélem, hogy ezt az első, méenkieliről magyarra fordított regényt az olvasó befogadja saját világába.” (9)

✱

Csepregi Márta

„merő fény a homály”

Fölmagasodik hirdelen. Tizenkét finn költő (válogatta és fordította Jávorszky Béla). Magyar Napló. Budapest, 2012. 266 o.

A finn irodalom s azon belül a kortárs finn líra kedvelőinek nagy örömére szolgálhat a hír: a Magyar Napló gondozásában megjelent egy újabb verseskötet, 12 költő műveiből szemezgetve. A válogatás és a fordítás Jávorszky Béla (szül. 1940) munkáját dicséri, akit az antológiához írt rövid bevezetőjében „lélekvezető”-nek nevez a költőtárs, Tornai József. Lélekvezetőnek, aki úgy terelgette társait – Tornai mellett például Buda Ferencet, Csoóri Sándort, Nagy Gáspárt vagy Kányádi Sándort – Suomi tájai felé, ahogy Hermész vigyázta az Alvilágba induló Orpheusz lépteit. Azt tudjuk, milyen tragikus véget ért a görög lantos vakmerő útja, de lássuk, mi vár ránk a finn lelkek között bolyongva!

Magam is várakozásokkal telve vettem hát kezembe a friss kötetet, melynek láttán a finn fordításirodalom kapcsán említhető Kányádi Sándor *Valaki jár a fák hegyén* című, „egyberostált” verseket tartalmazó válogatáskötete jutott elsőként eszembe. Nem csupán a *Fölmagasodik hirdelen* borítóját díszítő Pekka Halonen-festmény (Havas fenyőcsemeték, 1899), hanem a két kötet címeinek összecsengése miatt is: Jávorszky Béla válogatásának címadó verse ugyanis Lassi Nummi *Yhätäkii metsä on korkea*, azaz *Fölmagasodik hirdelen az erdő* kezdetű költeménye; ennek záró szavait („...merő fény a homály”) segít megérteni-átélni a műves borító.

A kötetet kinyitva – afféle olvasói beidegződésként – sokan, így én is, a fülszöveget olvassuk elsőként, mintegy hangolásként. Ez arra lenne hivatott, hogy felkeltse a leendő olvasó figyelmét s hogy „kedvet csináljon” a könyvhöz. A kiadó egy apró figyelmetlensége miatt azonban ezúttal rögtön meg is torpantam. „*Ne főziünk kávé?*” – ezen a kérdésen (amit egyébként finn barátaink hajlamosak átugrani vagy válasz nélkül is teljesíteni...) akadt meg a tekintetem. A két lehetséges nyelvi megoldást kínáló, sajnálatos (nyomda)hiba magyarázata után kutatva csakhamar rábukkantam a talányt szerteoszlato sorokra, *Pentti Saarikoski* versére:

NEM FÖZÜNK KÁVÉT?

tisztábban száll este a füst az égnek
vadabbul zúg a szél

nem főziünk kávé?

a szikla kifordul a földből mint az ököl
Suomira gondolok
mindenre gondoltam és beesteledett
elfáradtam

és a madár szárnya közt homok esikorog

S innenről – mint már annyiszor – magával ragadtak az egyszerre melankolikus és derűs képek, a szabad és ugyanakkor kötött strófák, a nagyváros díszletei között is a természetben élő finnek oly jellegzetes szemlélete, ezúttal 12 különböző nézőpontból, mégis egységet teremtve. Az antológiából megismerhető tizenkét költő közül a legkorábban született 1909-ben, míg a legfiatalabb 1966-ban látta meg a napvilágot. Világra jöttük időrendjében – e sorrend szerint készültek a kötetet záró, a fordító által összeállított *Életrajzi jegyzetek* is – *Viljo Kajava*, *Eeva-Liisa Manner*, *Tuomas Anhava*, *Pentti Holappa*, a már említett *Lassi Nummi*, *Pentti Nieminen*, *Paavo Haavikko*, *Väinö Kirstinä*, a fentebb idézett *Pentti Saarikoski*, *Sirkka Turkk*a, *Jarkko Laine* és *Jouni Inkala* világába leshetünk be. Ők „tologatják gondolataikat a tó felszínén” – ahogy Saarikoski fogalmaz –, így „rendezve a világot”, hogy mi, magyar olvasók se jussunk Orpheusz sorsára. Jávorszky Béla ezúttal is sokat segített ebben.

Falk Nóra

KRÓNIKA

Finnugor Szeminárium

Az első Finnugor Szemináriumot 1989 januárjában, a Nyelvtudományi Intézetben rendeztük, e sorok írójának javaslatára. Néha magam is elcsodálkoztam azon, hogy a szemináriumok sora évről-évre töretlenül folytatódik. Bizonyára valós igényt elégtének ki ezek a találkozók, hiszen senkit nem kell rábeszélni sem a szervezésre, sem a részvételre. A résztvevők száma sem igen ingadozik, általában 50 körül van. A szeminárium elsődleges célja a kezdetektől az volt, hogy lehetőséget teremtsen a találkozásra, beszélgetésre, eszmecserére, egymás jobb megismerésére. Nagyjából kialakult egy többé-kevésbé állandó program is: tudományos előadások, utazási és kutatási beszámolók mellett, a kutatóhelyek vezetői is rendszeresen beszámoltak intézményük helyzetéről és munkájáról. A csúcspontot pedig, szinte mindig a péntek esti közös vacsora jelentette.

Nem történt ez másképp 2012. január 6-án és 7-én Pécsen sem. A péntek délutáni előadások közös vonása volt, hogy valamilyen módon szibériai nyelviroknainkhoz kapcsolódtak. Fodor István régészprofesszor 2011-ben járt Szalehardban a Jamal-Nyenyec Autonóm Körszet fővárosában. A szalehardi múzeum alapításának 105. évfordulója alkalmából hívták meg. A múzeumot 1906-ban alapította egy Semanovszkij nevű hitérítő, aki így akarta ismertetni tenni az őslakosok (nyenyec és hantik) kultúráját.

Ma a múzeum, amelynek 170 munkatársa van, az alapító nevét viseli, és 2002-ben új épületet kapott a legmodernebb felszereléssel. Ezután Fodor professzor fotókon bemutatott néhány tárgyat az uszty-poluji régészeti kultúra emlékei közül. Különösen szép és érdekes volt egy lovas solymászt ábrázoló ezüstpánc, amelyik valószínűleg a keleten maradt magyarok egyik műhelyéből származott.

Nagy Zoltán pécsi etnográfus, aki többek közt szibériai terepkutatásairól ismert, élénk vitát kiváltó előadásában arra hívta fel a figyelmet, hogy a néprajzkutatóknak nemcsak a vidéken élő hantik és más őslakos népek kultúrájával kell foglalkozniuk. 2010-ben a manysik 57, a hantik 38%-a élt városban és hagyott fel a hagyományos életmóddal. Az ő kultúrájuk kutatása is fontos lenne, különös tekintettel arra, hogy az őslakos népek etnikai mozgalmait a hagyományos kultúrára támaszkodó városiak vezetik.

Bakró-Nagy Marianne professzor az EU támogatásával megvalósuló OBABEL projektumról beszélt. Ebben a müncheni, a helsinki és a szegedi egyetem, illetve a Nyelvtudományi Intézet kutatói vesznek részt. A projektum célja, hogy obi-ugor szövegeket, szótárt és nyelvtani leírásokat tegyenek közzé az interneten, angol fordítással, illetve angolul, elősegítendő ezzel e nyelvek kutatását, illetve fennmaradását.

A kávészíntet után Kovács Gábor pécsi doktorandusz Nyelvi önművelődési és anyanyelvi énekekben címmel tartott előadást. Az egyéni ének (régébbi

elnevezéssel: sorsének) az énekes saját életének kisebb-nagyobb eseményeit meséli el. Az előadó az énekek anyaga alapján azt vizsgálta, hogy miben különbözik a férfi és a női énekesek önművelődési, tehát saját magáról alkotott képe. Úgy tűnik, ezen a területen valóban indokolt a gender-kutatás, vagyis a nő és férfi szerepek szétválasztása.

B. Székely Gábor a pécsi egyetem docense saját terepmunkája és tapasztalatai alapján arról beszélt, hogyan történik a digitális anyagyűjtés, feldolgozás és publikálás. Ennek a munkának nemcsak tudományos jelentősége van. Ha pl. a manysi gyerekek és fiatalok az interneten olvashatják népiük hőseiket, ez arra ösztönözheti őket, hogy igyekezzenek megőrizni őseik nyelvét és kultúráját.

Jól kapcsolódott ehhez az előadáshoz Horváth Csilla szegedi doktoranduszé, amelynek már a címe is felért egy jól választott reklámmal: Manysikul csatolni. Az előadó azt mutatta be, sok konkrét, jól megválasztott illusztrációval, hogy hogyan jelennek meg az uráli nyelvek a web2 színtereken, vagyis a közösségi oldalakon. Számomra az előadás sok újdonsággal szolgált. Nagy örömmel hallgattam, hogy a Facebook-on ketten hantul csatolnak, hogy az interneten olvasható eredeti udmurt képregény, és vannak udmurt ételreceptek. Hogy a közösségi oldalakon udmurt, mari és mordvin csoportok szerveződnek, hogy a Wikipédián vannak finnugor szócikkek stb. Nem hihetjük, hogy az internet segítségével egyszerűbben megoldhatóak lesznek azok a problémák, amelyek hosszabb vagy rövidebb távon egyes uráli nyelvek kihalásához vezethetnek, de úgy látszik, hogy az internet eredményes segédeszköz lehet a negatív folyamatok megakadályozásában, illetve a kihalás szélén álló nyelvek revitalizációjában.

A péntek esti vacsora a Szent György Fogadóban volt, amelynek tulajdonosa Finnország tiszteletbeli konzulja. A Fogadó előadótermében került sor a szombat délelőtti ülésre. Ezen a kutatóhelyek beszámolóit hangzottak el, illetve arról beszélgettünk, hogy mit jelentenek a megszorítások, illetve az új felsőoktatási törvény a finnugristikák képzés számára. Ez utóbbi kérdéssel kapcsolatban csak találgathattunk.

Szombaton kora délután az érdeklődők még egy pécsi városnézésen is részt vehettek: a lassan elkészülő Zsolnai-negyeddal ismerkedhettünk meg a pécsi házilag készített ételeiben. Itt kell elmondanom, hogy a szeminárium szervezése minden tekintetben hibátlan volt. Köszönet ezért a pécsi kollégáknak, akik már negyedik alkalommal vállalták magukra a szervezés munkáját. Külön köszönet illeti Fancsaly Évát, aki igazi anyai gondoskodással vett körül bennünket.

A 2013-as jubileumi Finnugor Szeminárium megrendezését a debreceni Finnugor Nyelvtudományi Tanszék vállalta, mint azt Maticsák Sándor tanszékvezető szíves invitálásából megtudtuk.

✱

Csücs Sándor

Hírek

2012. február 23-án nyílt meg a 2011. év kulturális fővárosait, Turkut és Tallinnt bemutató fotókiállítás. *Csorba Károly*, *Marton Jenő* és *Pomozsi Péter* felvételei március 14-ig tekinthetők meg az ELTE BTK Kari Tanácstermében (Bp. VIII., Múzeum krt. 4/A).

Február 9-én *Pekka of Finland* címmel kortárs finn illusztrátorok munkáiból nyílt kiállítás a kArton Galériában (Bp. V., Alkotmány u. 18.). A tíz alkotó (Inka Järvinen, Sanna Mander, Rami Niemi, Lotta Nieminen, Janine Rewell, Pietari Posti, Minni Havas, Sac Magique, Ville Savimaa és Antti Uotila) egy-egy művéből összeállított reprezentatív válogatás március 23-ig tekinthető meg (hétfőtől péntekig 12 és 18 óra között).

Március 3-án *Anu Puustinen* finn építész (szül. 1974), az Avanto Arkkitektidit építészeti iroda alapítója tart előadást a Balassi Intézetben (Bp. XI., Somlói út 51.) a *Simply Architecture* címmel megrendezett építészeti konferencián. A fiatal finn építészgeneráció egyik legsikeresebb irodája tervezte egyebek mellett a 2010-es Shanghai Világkiállítás finn pavilonjának szauzakuplúráját bemutató részét, a vantaai Szent Lauri kápolnát és a Korkeasaari állatkert kilátóját.

Március 5-én, hétfőn 18 órától a Toldi mozi kistermében (Bp. V., Bajcsy-Zsilinszky út 36–38.) vetítik – angol felirattal – *Elina Hirvonen* filmjét *Paradicsom – Három utazás a világban* címmel. A *Paradicsom* egy költői dokumentumfilm, amely három különleges és megrendítő utazás történetét mutatja be; álmokról, illegális bevándorlókról és a spanyol paradicsomról mesél.

Az ingyenes filmvetítés után 19 órától a Toldi mozi kávézójában Elina Hirvonen (szül. 1975) *Legtávolabb a haláltól* (Kauppana kuolemasta) című regényéről Király Levente, a kötet szerkesztője (Magvető Kiadó) beszélget a szerzővel. A művet Olga Huotari fordította magyarra.

Március 5-én a Bartók Béla Nemzeti Hangversenyteremben (Bp. IX., Komor Marcell u. 1.) ad koncertet a londoni *Philharmonia Zenekar*. Vezényel Esa-Pekka Salonen, hegedűn közreműködik Leila Josefowicz. A műsorban szerepel Sibelius Pohjola lánya című, Kalevala ihlette műve és d-moll hegedűversenye, valamint Beethoven VII. (A-dúr) szimfóniája.

Március 22-én 18 órakor a gasztronómia szerelmeseit várja a Kalevala Baráti Kör a Deák téri Evangélikus Gimmázium dísztermébe (Bp. V., Sütő u. 1.). A kóstolással „ízesített” rendezvény vendége *Johanna Nurmikari*, a Finn Kenyér Kft. ügyvezetője és *Várady Eszter* tolmács és fordító, az Essencia Főzőiskola vezetője.

Április 19. és 22. között kerül sor a XIX. *Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra*, amelynek idén – Norvégia, Svédország és Dánia mellett – Finnország lesz az egyik díszvendége. A fesztivál finn vendégei között szerepel Leena Lehtolainen, Seita Parkkola, Timo Parvela, Kari Hotakainen és az elsőkönyves Satu Taskinen. A Millenáris parkban (Bp. II., Kis Rókus u. 16–20.) igen sokszínű és tartalmas programok várják az érdeklődőket (további információk a www.bookfestival.hu oldalon).

Az április 13. és 21. között zajló *Titanic Filmfesztiválon* is jelen lesznek az északi országok. A 19. alkalommal megrendezendő fesztivál részletes programja március végétől lesz elérhető a www.titanicfilmfest.hu honlapon.

Április 29-én a Papp László Sportarénában (Bp. XIV., Stefánia út 2.) koncertezik a *Nightwish*. Az 1996-ban alakult finn banda eddig hét albumot adott ki a rock- és metálzenét kedvelő rajongók nagy öröme. Előzenekarként a szintén finn *Battle Beast* és az *Eklipse* lép színpadra.

Összeállította: Falk Nóra

✱